

1. Inleiding

Het hertogdom Brabant kent een ingewikkelde ontstaansgeschiedenis. Ontstaan uit het graafschap Leuven, is het een lappendeken van territoria die in de loop van de tijd bijeen werden gebracht en werden onderworpen aan een heerser die zich doorgaans ‘Hertog van Brabant’ noemde (Steurs 2004, 65).

De Kempen en Peelland, in het huidige Noord-Brabant, waren voor zowel de hertog van Brabant als de graaf van Gelre interessant gebied vanwege de heidevelden. Op deze velden konden vele schapen leven die wol schonken voor de wol nijverheid dat aan de basis stond voor de positieve economische ontwikkelingen van de Brabantse steden. Hoe beter het ging met de lakenhandel, hoe meer belastingopbrengsten bij de hertog terechtkwam. De hertog en de graaf gingen de strijd aan. In 1202 wist de Brabantse hertog Hendrik I de graaf van Gelre te verslaan en was voor hem de weg vrij om het huidige Noord-Brabant onder zijn gezag te brengen (Maas 1994, 9-10). Door de heren in de gebieden van het huidige Noord-Brabant zo ver te krijgen hun goederen en rechten aan de hertog af te staan, waar nodig met dwang, kon de hertog van Brabant vanaf 1200 zijn gebieden uitbreiden in het huidige Noord-Brabant (Maas 1994, 14).

Echter, wanneer men naar de kaart kijkt waarop de gebiedsuitbreiding van de hertogen van Brabant tussen 1000 en 1250 afgebeeld staat (fig. 1), springt er een aantal kleine rondjes op de kaart uit. Dit zijn namelijk de gebieden die, hoe tegenstrijdig het ook klinkt, wel in het hertogdom liggen, maar er niet toe behoren. Dit zijn de enclaves waar het de hertogen nog niet gelukt was de heren of kerkelijke instituties zo ver te krijgen hun gebieden en rechten aan hem af te staan en die ofwel zelfstandig bleven, ofwel toebehoorden aan een andere gezaghebber.

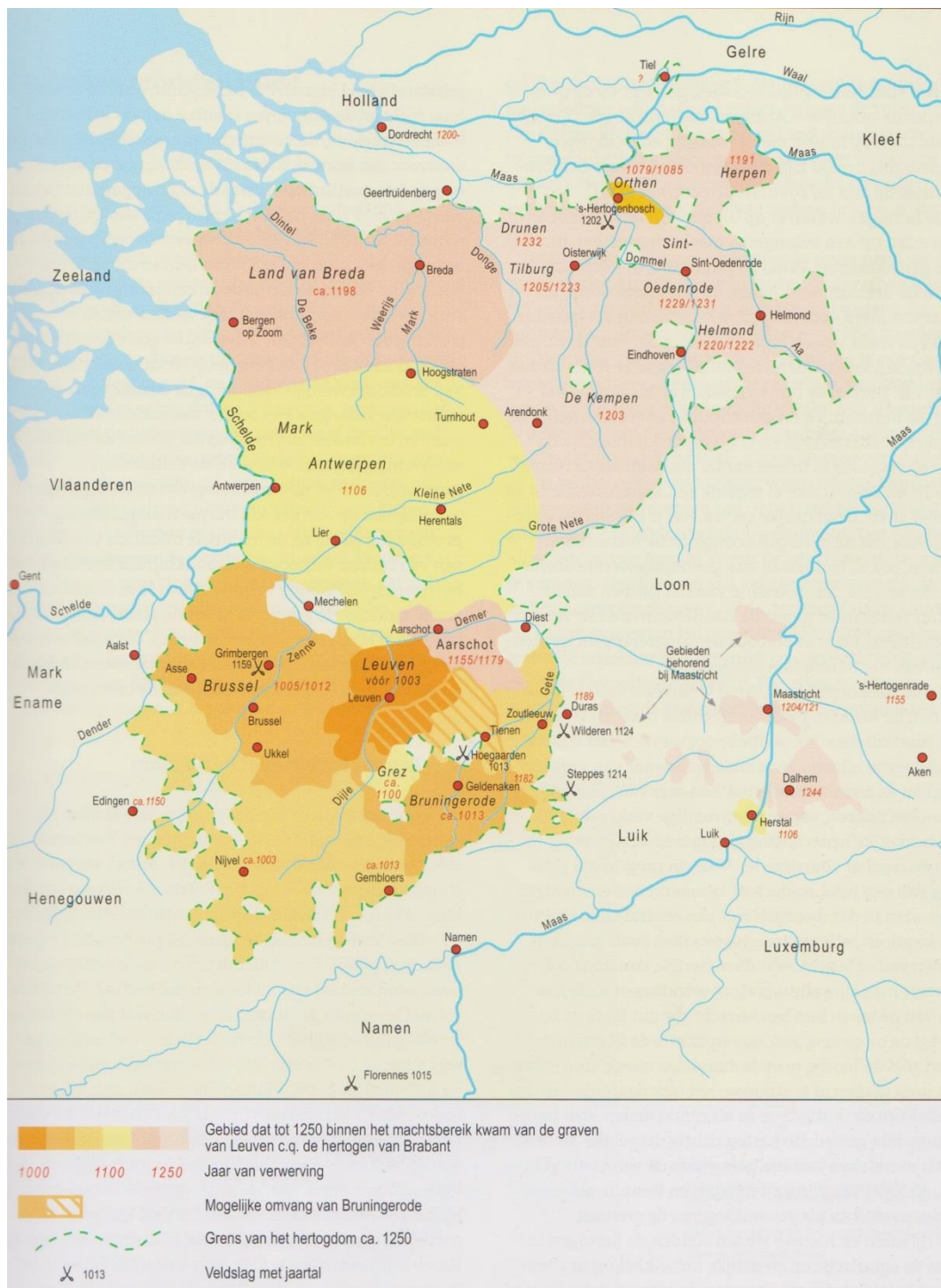

Fig. 1 Kaart van de gebiedsuitbreiding van de hertogen van Brabant, 1000-1250 (naar Steurs 2004, 69).

De heren die zich niet zo gemakkelijk over lieten halen door de hertogen en hun heerlijkheden niet in leen gaven aan de hertog, bleven langer zelfstandig. Dit gold vooral voor geslachten die niet alleen lokale bezittingen hadden, maar gezaghebbend in heel Brabant waren, zoals de heren van Cuijk, die meerdere heerlijkheden in hun bezit hadden (Maas 1994, 14).

Een andere vorm van 'zelfstandigheid' binnen het hertogdom is de rijksonmiddelijke heerlijkheid. Zelfstandigheid staat hier tussen aanhalingstekens omdat deze heerlijkheid dan wel niet onder het gezag van de hertog van Brabant viel, maar wel onder een andere gezag, namelijk die van de Duitse Keizer. Een van de 'rondjes op de kaart'(fig. 1) is de rijksonmiddelijke heerlijkheid Boxtel. Het hedendaagse dorp Boxtel bevindt zich in de driehoek van Tilburg, 's-Hertogenbosch en Eindhoven. Boxtel was een 'rijksonmiddelijke heerlijkheid' dat betekent dat de hertogen hier geen gezag uitoefenden. Er heerste een plaatselijke adellijke heer (de Visser 2013, 12). In oorsprong wordt het dorpsagglomeraat geleend van de Roomse Keizer (Visser 2013, 24). Op 4 juni 1439 komt er een einde aan één van de laatste grote rijksonmiddelijke heerlijkheden van Noordelijk Brabant. Tijdens een plechtigheid vraagt vrouwe van Boxtel, Lijsbet van Meerhem, de hertog van Brabant of hij haar leenheer wil worden (Vriens 1991, 78) en verdwijnt de zelfstandigheid van het dorp.

Deze rijksonmiddelijke heerlijkheden vormen dus een klein nuance verschil met de gewone heerlijkheden, omdat zij leengoed zijn van de Roomse Keizer. Een andere rijksonmiddelijke heerlijkheid, ook wel simpelweg rijksheerlijksheid genoemd, was Gemert.

Hoewel er dus allerlei politieke structuren bestonden binnen dit hertogdom, die wellicht van belang waren voor de adel die hier mee te maken had, is het nog maar de vraag of de 'gewone' mens hier ook wat van merkte. Je zou dit op veel manieren kunnen onderzoeken. Een van de vele mogelijkheden is het kijken naar ontwikkeling van de huisplattegronden van boerderijen.

De *vraagstelling* is dan ook: wijkt de ontwikkeling van de huisplattegronden binnen de ‘heerlijkheden’ die niet onder het gezag van de hertog van Brabant vielen maar wel in het gebied van de hertog lagen af van die van de ontwikkeling van de huisplattegronden binnen het hertogdom Brabant?

Om hier een antwoord op te vinden, zal ik eerst een globaal overzicht geven van de ontstaansgeschiedenis van het hertogdom Brabant tot en met de 13^e, vroege 14^e eeuw, waarin de geografie, politieke structuur en het leven van alledag uitgelicht zullen worden. Daarnaast zal er ook aandacht besteed worden aan de verschillende soorten politieke structuren die er binnen dit hertogdom bestonden en de relatie die de bestuurders hiervan hadden met hun leenheren. Centraal hierin zullen staan de (rijks)heerlijkheden Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel.

Vervolgens zal er een hoofdstuk geweid worden aan de ontwikkeling van de huisplattegronden in Brabant vanaf de 11^e eeuw tot en met de 14^e eeuw. Gedurende deze periode breidden de hertogen hun macht uit over het gebied van het huidige Noord-Brabant.

Een groot deel van mijn onderzoeksperiode valt in de Late Middeleeuwen en voor deze periode is er aanvankelijk weinig bekend over het Brabantse platteland. Over de Volle Middeleeuwen, 1050-1250, is voluit geschreven en is veel bekend, maar na 1250 ontstaat er een hiaat (Verspay 2007, 9). Een van de redenen hiervoor kan zijn dat vele erven uit de Volle Middeleeuwen en eerder zijn gevonden onder plaggendekken. Deze plaggendekken zijn echter aangelegd in de Late Middeleeuwen en Vroege Nieuwe Tijd, wat betekent dat de latere boerderijen dus op andere plekken zijn gebouwd en men hiervoor niet op de juiste plekken heeft gezocht (Verspay 2007, 10).

Een andere reden voor dit hiaat is het feit dat het onderzoeksthema voor deze tijdsperiode voornamelijk de stad is en niet het platteland (Verspay 2007, 10).

Toch is er wel een aantal ontwikkelingen aan te wijzen in de archeologie van het Brabantse platteland in de Late Middeleeuwen. De belangrijkste zijn de bewoningsverplaatsing van de dekzandruggen naar elders aan het eind van de

Volle Middeleeuwen, de komst van de plaggenbemesting en de opkomst van de stiepenbouw (Verspay 2007, 11).

Gelukkig zijn er wetenschappers die dit hiaat herkennen en proberen het op te vullen, zoals A.M.J.H. Huijbers en J.P.W. Verspay. Daarnaast is er ook bouwhistorische informatie die gebruikt kan worden bij het onderzoek.

Met behulp van de meest recente informatie over laat-middeleeuwse boerderijen zal ik proberen de ontwikkelingen in de boerderijbouw van de Volle en Late Middeleeuwen zo goed mogelijk in beeld te krijgen.

Aan de hand van een aantal case-studies zal er daarna geprobeerd worden een zo'n helder mogelijk beeld te schetsen van de ontwikkeling van de huisplattegronden in de 'zelfstandige' (rijks)heerlijkheden Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel (fig. 2).

Vervolgens zal er een vergelijking worden gemaakt tussen de ontwikkeling van de huisplattegronden in deze heerlijkheden buiten het hertogelijk gezag en in de rest van het hertogdom Brabant zodat er een conclusie kan worden getrokken of de politieke structuren invloed hadden op de gewone mens en of dit zich dan wel uitte in de ontwikkeling van de huisplattegronden.

Bij de vergelijking van de plattegronden zal er gebruik worden gemaakt van typologieën. Huisplattegronden worden ingedeeld in de zogezegde 'huistypes'. Het indelen van huisplattegronden in huistypes kan gebeuren op twee verschillende manieren. Zo bestaat er de 'exemplarische definitie' waarin op basis van overeenkomsten tussen huisplattegronden een plattegrond als exemplarisch voor de hele groep gezien kan worden. De huistypen worden dan aangeduid met de naam van de opgraving waarin deze exemplarische plattegrond gevonden is. Daarnaast bestaat er de 'abstractiedefinitie'. Hierbij worden kenmerken van overeenkomende plattegronden in tijd en ruimte samengevoegd tot een algemene plattegrond, het huistype. In het onderzoeksgebied van deze studie is voor het maken van typologieën gebruik gemaakt van de abstractiedefinitie (Huijbers 2014, 375).

Mijn hypothese is dat, hoewel er allerlei ingewikkelde politieke structuren zijn binnen het hertogdom Brabant, dit weinig invloed op het gedrag van de gewone mens en de neerslag daarvan in de materiele cultuur heeft gehad, bijvoorbeeld weerspiegelt in de huisplattegronden.

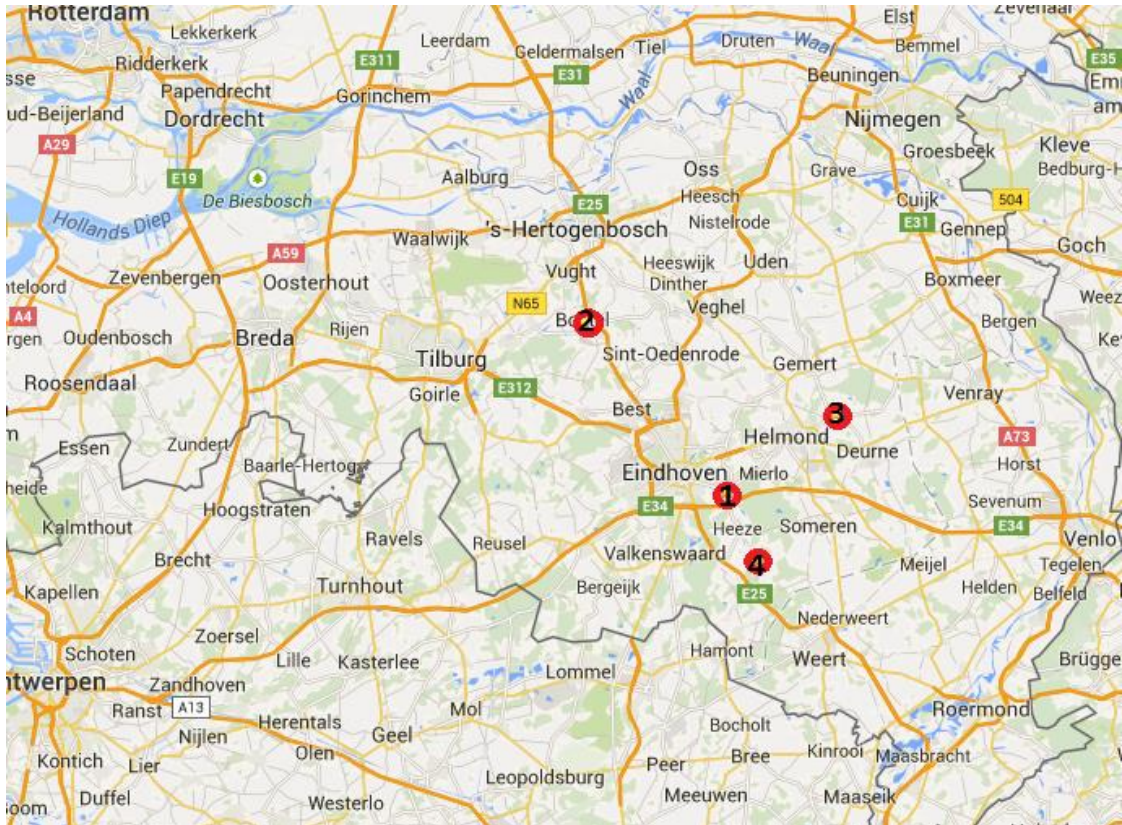

Fig. 2 Kaart van Brabant met daarop de te bestuderen case-studies: 1 = Geldrop; 2 = Boxtel; 3 = Bakel; 4 = Sterksel (naar Google Maps).

2. Hertogdom Brabant

Komend hoofdstuk zal een korte samenvatting zijn van het ontstaan van het hertogdom Brabant vanaf de 11^e tot en met de 15^e eeuw. Aandacht zal besteed worden aan de geografie, politieke structuur en het alledaags leven. Ook wordt er aandacht besteed aan de verschillende soorten zelfstandige dorpen/steden die er binnen dit hertogdom bestonden en de relatie die de bestuurders hiervan hadden met hun leenheren. Voor de duidelijkheid wordt in de eerste paragraaf uitgelegd hoe Middeleeuws Europa qua politieke structuren in elkaar stak.

2.1 Het feodale stelsel en de banale 'revolutie'

Gedurende de Middeleeuwen is in Europa het feodale stelsel ontstaan. Dit is een systeem van machtsuitoefening door middel van bilaterale verhoudingen tussen heer en vazal. Heer en vazal sloten een contract dat wederzijdse trouw, bescherming en de verlening van inkomsten door de hoogstgeplaatste, tegenover de verlening van dienst, raad en daad, door de lager geplaatste. Veelal ging het om leen in de vorm van land (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 134). Hierbij kun je denken aan de keizer van het Duitse Rijk die land in leen geeft aan hertogen of graven, maar ook aan een hertog die land in leen geeft aan lokale heren. Vanaf de 11^e en 12^e eeuw, wanneer herbevestiging plaatsvindt van territoriaal gezag van graven en hertogen die ook lokale heren aan zich weten te binden door middel van feodo-vazallitische banden, kan men spreken van een systeem van feodaliteit als een politiek systeem in grote delen van West-Europa (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 135).

Met het uiteenvallen van het Rijk van Karel de Grote en de verzwakking van de koninklijke macht in de deelrijken, begon een gefaseerde ontwikkeling. Dit startte met de patrimonialisering van hoge bestuursambten. Ambtsdragers, de graven, hertogen en markgraven, gingen hun ambt als persoonlijk en erfelijk bezit beschouwen (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 158). Voortvloeiend uit de patrimonialisering van de bestuursambten, was de gedachte van de ambtsdragers dat zij ook beschikten over de bannus, het koninklijk recht om te dwingen en te

gebieden (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 158). De Franse koningen hadden aan het eind van de 12^e eeuw nauwelijks wat in te brengen buiten hun eigen domeinen. Ook in het Duitse Rijk hadden de koningen weinig rechtstreekse bemoeienis met het reilen en zeilen in de hertogdommen en (mark)graafschappen (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 158).

2.2 De wording van het hertogdom Brabant

De graven van Leuven breidden vanaf het jaar 1000 hun macht uit in onder andere het gebied rondom Brussel, waaraan de naam Brabant verbonden was. Tijdens de Rijksdag van Schwäbisch Hall in 1190 werd de titel van de graaf officieel vervangen door die van ‘hertog van Brabant’ (Steurs 2004, 66). De hertogen van Brabant kenden territoriale ambities en het hertogdom Brabant is dan ook de vrucht van een politiek van veroveringen en territoriale eenmaking. Ze zijn er in geslaagd om een relatief uitgestrekt en homogeen vorstendom uit te bouwen door de adel en domeinen van de Kerk aan hun gezag te onderwerpen (Steurs 2004, 65).

Er zijn nog veel onduidelijkheden in het chronologisch verloop van de veroveringen van Brabant. Het is daarom ook alleen in grove lijnen te schetsen (Steurs 2004, 66). Tussen 1000 en 1250 zijn de hertogen er in geslaagd grote gebieden rondom Brussel, Antwerpen, Leuven en het huidige Noord-Brabant in Nederland uit te breiden (fig. 1) (Steurs 2004, 66). Omdat het verdere verloop van deze scriptie zal gaan over Noord-Brabant, zal ik me daar nu verder op richten.

Omdat de Maas al vanaf de vroege middeleeuwen een belangrijke handelsweg was, waren er langs deze rivier talrijke commerciële nederzettingen opgebloeid. Al vanaf de 11^e eeuw lieten de graven van Leuven hun belangstelling blijken voor de Maasvallei. Hun eerste verovering in dit gebied was Orthen (1079/1085) en zij grepen daarna elke mogelijke kans tot uitbreiding in dit gebied aan. Het was uiteindelijk hertog Hendrik I (1190-1235) die de veroveringen in Noord-Brabant tot een succes maakte. Hij wist de vorsten van Holland en Gelre te verdrijven en rekende af met de invloeden vanuit Keulen en Luik. Ook slaagde hij er in de adel

aan hem te onderwerpen en zijn voogdij op te leggen aan de kerkelijke goederen (Steurs 2004, 66-67). Langzamerhand werd het niet homogene gebied zo goed en zo kwaad als het kon geconsolideerd en daarbij gepoogd zoveel mogelijk van de bestaande enclaves, heerlijkheden, te annexeren (Van der Ree Scholtens 1993, 9). Hendrik verleende vrijheden en stichtte nieuwe steden. Ook bracht hij een administratie aan om de samenhang van zijn veroveringen en het Brabantse karakter te versterken (Steurs 2004, 66-67). Het hertogdom Brabant had onder hertog Jan III (1312-1355) zijn grootse omvang bereikt, maar is weldra afgenomen tijdens de regering van zijn dochter Johanna, vooral in de gebieden tussen Maas en Rijn. Na het overlijden van Johanna kwam het gehele hertogdom aan het begin van de 15^e eeuw in handen van de Bourgondische hertogen (Van der Ree Scholtens 1993, 9).

De bevoegdheden die de hertogen in hun gebieden hadden liepen sterk uit een. De hertogen bezaten een complex van rechten, verkregen door schenkingen van koningen, oude grafelijke rechten of simpelweg door toe-eigening. Daarnaast waren zij ook landsheer en beschikten dus over feodale en domaniale bevoegdheden (Van der Ree Scholtens 1993, 17). Wat deze bevoegdheden precies inhielden gaat voor deze scriptie te ver de diepte in, maar men kan er van uit gaan dat de hertog op alle gebieden veel macht had in zijn gebieden en hij over bijna alles het laatste woord had.

2.3 Zelfstandige heerlijkheden

2.3.1 Geldrop: een Gelderse heerlijkheid binnen het hertogdom Brabant

Geldrop, gelegen ten zuidoosten van Eindhoven, was in de middeleeuwen een heerlijkheid wat wil zeggen dat het een leengoed was, in dit geval van de graaf van Gelre. De heer van Geldrop had bepaalde rechten in Geldrop en had tegelijkertijd een leenband met de graaf waarbij het trouw beloofde aan de graaf. Niet alleen Geldrop was onder de macht van de heer van Geldrop, maar ook een aantal gehuchten in de omgeving (Coenen 1987, 15).

Wanneer Geldrop als heerlijkheid is ontstaan en vanaf wanneer de leenband tussen de heer en graaf bestond, is moeilijk te dateren (Coenen 1987, 15). De naam Geldrop komt voor het eerst voor in een akte uit 1296, maar vermoedelijk bestond het al eerder (Coenen 1987, 16).

Net zoals in Boxtel het geval was, is Geldrop omgeven door dorpen en steden onder het gezag van de hertog van Brabant, terwijl het zelf trouw was aan een andere heer.

Zoals gewoon was in een middeleeuws dorp, bestond de bevolking uit vrije mannen en horigen die afhankelijk waren van de heer en gebonden waren aan de grond. Deze horigen kregen al voor 1300 vrijheid van de heer, maar moesten hem wel cijns, een vorm van belasting betalen (Coenen 1987, 16).

2.3.2 Rijks(onmiddelijke)heerlijkheid Boxtel

Bestuur

Zoals vermeld bevindt Boxtel zich in het midden van de driehoek tussen Tilburg, Eindhoven en 's-Hertogenbosch. Toen de Brabantse hertogen hun gebied probeerden uit te breiden, ging dat niet overal even makkelijk. Zo ook kwam het dorp Boxtel pas laat in handen van de hertogen. Boxtel was een leengoed van het Roomse (of 'Duitse') Rijk (Coenen 2004, 21). Boxtel had een rijksonmiddelijke status, wat wil zeggen dat het rechtstreeks onder de Duitse Keizer viel (Coenen 2004, 34). Dit is een verschil met vele andere heerlijkheden omdat bij deze leenband als het ware de tweede verdieping van de feodale piramide overgeslagen wordt. Vaak leent de keizer of koning zijn land uit aan een hertog of graaf, die het vervolgens weer uitleent aan lokale heren. Boxtel was rechtstreeks door de Duitse Keizer uitgeleend aan de lokale heer. Het is niet bekend wanneer Boxtel leengoed van het Roomse Rijk is geworden, en ook niet onder welke koning of keizer dit gebeurde. Er zijn vermoedens dat deze situatie al vanaf de 11^e eeuw bestaat. De leenband zou ontstaan zijn in de tijd van de Ottonen, de dynastie van Duitse koningen die heerste in de 10^e en 11^e eeuw (Coenen 2004, 21). De eerste heren van Boxtel die Boxtel in leen hadden, kwamen uit een adellijke familie, behorend tot het geslacht van Randerode, uit het Roomse Rijk. Het blijkt een vooraanstaande familie die door de Roomse koning of aartsbisschop van Keulen nog al eens betrokken werd bij belangrijke zaken. De eerste heren van Boxtel waren Harper (identiek aan Harpern van Buxtel) de Randerode en zijn broer Megenhere van Randerode. Vermoedelijke had deze Harper ook leengoederen in Tilburg, Berkel, Udenhout en Enschoot (Coenen 2004, 22).

In de 13^e eeuw vond zoals gezegd de strijd plaats tussen Gelre en Brabant om gebieden in het huidige Noord-Brabant waarin de hertog van Brabant steeds vaker gebieden rondom Boxtel in handen kreeg (Coenen 2004, 28). Toch lukte het niet om Boxtel in Brabantse handen te laten vallen. Omstreeks 1350 waren de heren van Boxtel de laatste leenmannen van het Roomse Rijk binnen het noorden van het hertogdom Brabant. Zij waren, of noemden zichzelf, baanderheren, wat wil

zeggen dat ze hun eigen banier mochten voeren (Coenen 2004, 34). Hoewel ze geen leenman waren van de hertog van Brabant, onderhielden zij toch een goede relatie met de hertog. Zij ontvingen gunsten en streden aan zijn zijde in de strijd, maar hielden hun onafhankelijkheid in de 12^e, 13^e en 14^e eeuw. Ook beschikten zij vanaf 1293 over een eigen leenhof met schout en schepenen wat betekent dat de heren van Boxtel zelf leenheer waren, ook in gebieden buiten Boxtel (Vriens 1988, 63-63).

De hertogen van Brabant krijgen uiteindelijk toch hun zin. Op 4 juni 1439 vindt er aan het leenhof van Brabant, gelegen in Brussel, een plechtigheid plaats. Tijdens deze plechtigheid vraagt Lijsbet van Meerhem, vrouwe van Boxtel, de hertog van Brabant of hij haar leenheer wil worden en of hij Boxtel onder zijn bescherming wil nemen (Vriens 1991, 77). Met deze plechtigheid verdwijnt één van de laatste grote rijksonmiddelijke heerlijkheden van noordelijk Brabant en wordt Boxtel eigendom van het Hertogdom Brabant (Vriens 1991, 78).

Burgers en boeren

Natuurlijk vond er in Boxtel niet alleen activiteit plaats in de bovenste lagen van de samenleving. Het dorp Boxtel was bewoond door mensen van verschillende lagen. Rond 1100 kon Boxtel gezien worden als een nederzetting waar allerlei mensen woonden (Visser 2013, 21), ook wel dorpsagglomeraat genoemd (Visser 2013, 24), waar zowel vrije mensen woonden die werkten voor zichzelf en hun familie, als horigen, personen die in hun bestaan ondergeschikt zijn aan een edelman (Visser 2013, 21). Deze edelman beschikt niet alleen over het land, maar ook over het beschikkingsrecht van zijn horigen en het recht om publiek gezag over hen uit te oefenen (Visser 2013, 22).

2.3.3 Bakel, een bezitting van het klooster van Echternach

Het dorp Bakel kent een oude geschiedenis. Al in oorkondes uit de 8e eeuw wordt Bakel, althans een oudere vorm van de naam, genoemd. Bakel was een van de bezittingen van de bekende Willibrord, die het Christelijke geloof moest verspreiden. Na zijn dood schonk Willibrord een deel van zijn bezittingen, waaronder Bakel, aan het klooster van Echternach in het bisdom Trier. Echter, de oorkonde waarin dit testament beschreven staat, wordt vaak gezien als een vervalsing (Schoneveld 2010, 195-196).

Echternach liet zijn bezit in Brabant daarom verschillende malen bekrachtigen door de Paus. Ook de kerk van Bakel en zijn bezittingen worden hierbij uitdrukkelijk genoemd (Schoneveld 2010, 196).

Tijdens de veroveringen van hertog Hendrik I van Brabant (1190-1235) probeert hij de macht van kloosters te laten afnemen. Dit lukt hem ook bij Echternach. In 1222 benoemt de hertog zichzelf tot voogd van de bezittingen (Schoneveld 2010, 201). Theoretisch gezien is Bakel nog in bezit van Echternach. Ook mogen zij zelf recht spreken en cijnzen innen. Wel weet de hertog zijn invloed hier steeds meer uit te breiden. In 1340 is hij zelfs zo ver dat hij ook de cijnzen van Bakel int, en deze deelt met Echternach (Schoneveld 2010, 201).

2.3.4 Sterksel, een zaligheid apart

Sterksel is vanaf 1172 in het bezit van de Abdij van Averbode. De akte die dit bevestigt is nog steeds aanwezig in het archief van de Abdij van Averbode. Hierin staat dat Herbertus, de heer van Heeze in 1172 ‘syn vry land allodiael goet twelck genomt wordt Sterxels..’ verkoopt aan de Aartsdiaken Otto van Luijk, ten behoeve van de Abdij van Overbode (van Oirschot 1983, 11).

De Abdij van Averbode, gelegen ten noordoosten van Aarschot in het huidige Vlaanderen, is gesticht door graaf Arnold van Loon en zijn zoon Lodewijk in 1134. Gezien het jaartal is het waarschijnlijk dat Sterksel in de tijd van de eerste abt, Andreas, of ten tijde van diens opvolger, Steppo, in het bezit van de Abdij kwam (van Oirschot 1983, 11-12).

Een ander verhaal is dat Herbertus, Heer van Heeze, Sterksel schonk aan de abdij toen zijn zoon in het klooster ging. Zeker is dat Sterksel zo’n 625 jaar bezitting zou blijven van de Abdij van Averbode (van Oirschot 1983, 12).

Ten tijde van de uitbreidingen van de macht van de hertog van Brabant, probeerde hij ook in Sterksel invloed uit te oefenen. In 1291 verklaart Jan van Brabant dat hij alle goederen te Sterksel zal beschermen. In 1298 verklaarde hij, nogmaals, dat hij alle goederen in Sterksel onder zijn protectie neemt en dat hij ‘vrij zoude zijn van tol, weeggeld van alles vrij syn’. Ook Paus Gregorius nam in dat jaar de abdij en haar bezittingen onder zijn bescherming (van Oirschot 1983, 15).

Kennelijk heeft het rond 1326 wat gerommeld rondom de rechten van Sterksel, want in dat jaar neemt hertog Johannes van Brabant ‘Sterksel en al zijn limieten en palen’ onder zijn voorspraak (van Oirschot 1983, 15).

Zoals we ook gezien hebben bij Bakel, dat, in theorie, een bezitting was van het klooster van Echternach, proberen de Hertogen van Brabant op een gegeven moment toch ook hier hun invloed uit te oefenen.

Hoewel bovenstaande heerlijkheden in principe niet onder het gezag van de hertog van Brabant vielen, hadden zij toch goede relaties met de hertog van Brabant. Wanneer een hertog zoveel omliggende gebieden in zijn gebied heeft, is het moeilijk hieraan te ontkomen. Zo is de hertog van Brabant beschermheer van Bakel en Sterksel en streden de heren van Boxtel mee in de strijd aan de zijde van de Brabantse hertog. Dat deze heerlijkheden zelfstandig waren of onder een ander gezag vielen, wil naar mijn idee niet zeggen dat de mensen die er leefden in afzondering leefden van de omringende steden, dorpen en gehuchten. Daarnaast is het ook niet zo, dat de gebieden die wel onder het gezag van de hertog van Brabant leefde, allemaal hetzelfde waren. In dat opzicht is er dus ook geen standaard waarvan de zelfstandige heerlijkheden konden afwijken.

3. Ontwikkeling van de huisplattegronden in het hertogdom Brabant

Om een gebouw een huis te noemen, zijn er een aantal criteria te gebruiken: de aanwezigheid van een haard, de ligging ten opzicht van een waterput, de centraliteit van het gebouw binnen een groep gebouwen, de historiciteit, dat wil zeggen, de onderscheidende vorm van de plattegrond tegenover de andere gebouwen door de tijd heen, en de omvang (deze laatste alleen in combinatie met een van de andere criteria) (Huijbers 2007, 95-96).

Er is veel bekend over Vroeg- en Vol-Middeleeuwse boerderijen uit Brabant. Er bestaat een aantal typologieën voor het Maas-Demer-Schelde gebied, het gebied waarbinnen mijn onderzoeksgebied valt, om de boerderijen in te delen. Helaas rijken deze typologieën maar net ver genoeg in de tijd voor de start van mijn onderzoeksperiode. Zoals vermeld begint de overheersing van de hertog in het huidige Noord-Brabant vanaf de laat 12^e eeuw. Toch zullen deze typologieën hieronder kort de revue passeren omdat ik, om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de ontwikkeling, terug naar de tijd van vóór de hertogen zal gaan.

3.1 De (lokale) Dommelentypologie

De eerste gebouwentypologie die werd ontwikkeld voor de gebouwen uit de volle middeleeuwen in het Maas-Demer-Schelde gebied, waarvan mijn onderzoeksgebied deel uit maakt, is de Dommelentypologie. Deze typologie is ontwikkeld bij een opgraving in Dommelen in 1980 door F. Theuws. Hij deelde de gevonden gebouwplattegronden in, in kleine, middelgrote en grote gebouwplattegronden. Grote gebouwen werden ingedeeld op basis van het aantal staanderpaar kuilen (Huijbers 2013, 376), een paar van tegenover elkaar liggende kuilen waarin de staanders gerust hebben. Zo ontstond de indeling van de grote gebouwen A1 (drie staanderpaar kuilen), A2 (vier staanderpaar kuilen), A3 (vijf staanderpaar kuilen) en A4 (zes staanderpaar kuilen). Hetzelfde gebeurde met de indeling van middelgrote en kleine gebouwen (resp. B1, B2, etc. en C1, C2, etc.). Relevant voor nu zijn de grote gebouwen die gezien worden als huisplattegronden (Huijbers 2014, 376). Deze indeling is lokaal en later gestandaardiseerd.

3.2 De MDS-typologie

In de jaren '80 en '90, na de opgraving Dommelen, werden er diverse huisplattegronden aangetroffen tijdens opgravingen die de Dommeltypologie versterkten. Echter, tegelijkertijd werden er ook huisplattegronden gevonden die niet bleken te passen binnen de typologie, maar wel in dezelfde tijdperiode geplaatst konden worden. Dit was de aanleiding voor Huijbers om toe te werken naar een nieuw soort typologie. Hierbij werden ook huisplattegronden opgenomen die net wat eerder waren gebouwd dan de eerste Dommelen plattegrond en huizen die uit de jongste Dommelen fase stamde, of net daarna. Wat Huijbers vaststelde, was dat niet het aantal staanderparen bepalend is voor de chronologie van de huizen, zoals dat bij de Dommelentypologie wel is het geval is, maar de onderlinge plaatsing van de palen (Huijbers 2014, 376-377).

Direct zichtbare archeologische huiskenmerken is de onderlinge plaatsing van de paalkuilen. Deze onderlinge plaatsing, of beter gezegd, de combinatie van het verloop van de staanderrijen en het verloop van de lange wanden, werd dan ook als eerste criterium gebruikt bij het indelen van de huisplattegronden in huistypen. Binnen de huistypen worden ook nog subtypen onderscheiden op basis van het aantal staanderparen. Zo creëerde Huijbers de huistypen H0 t/m H4, met daarbinnen subtypen (bijv. H0a) (fig. 3+4) (Huijbers 2014, 378). De kenmerken van de verschillende huistypen staan beschreven in figuur 5 en 6.

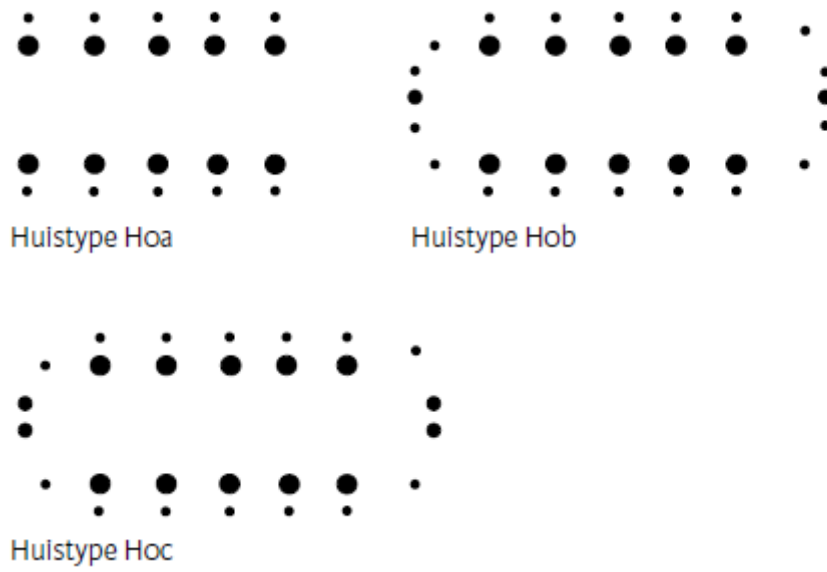

Fig. 3 Huistypen H0 met subtypen (naar Huijbers 2014, 378).

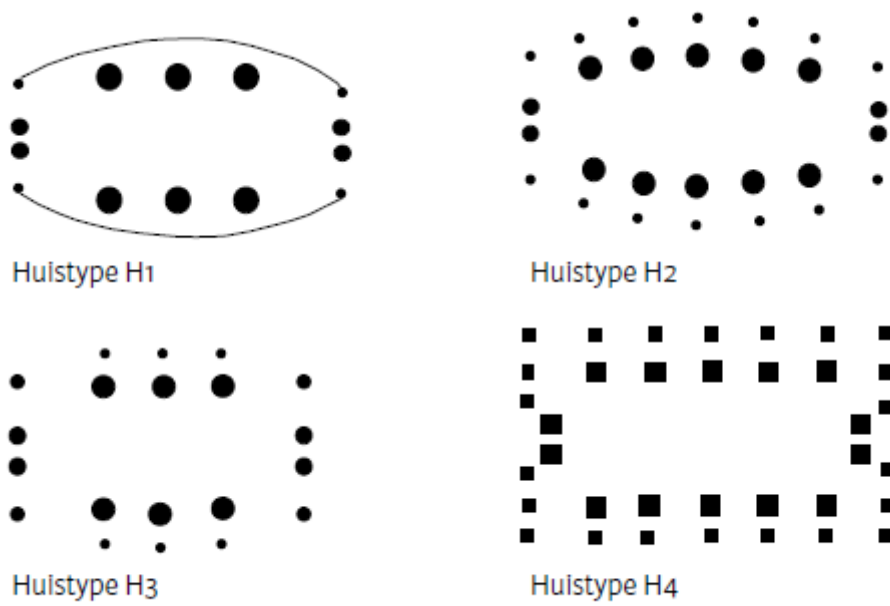

Fig. 4 Huistypen H1 t/m H4 (naar Huijbers 2014, 378).

Huistype	Primair indelingscriterium = Verloop van staanderrijen en lange wanden	Aantal staanderparen op basis van onderzoeksstand t/m 2013	Bouwdata op basis van onderzoeksstand t/m 2013
Ho	Combinatie van rechte staanderrijen en rechte of deels gebogen lange wanden	3-12 (meestal 5)	700-1000, meeste 850-950
H1	Combinatie van rechte staanderrijen en gebogen lange wanden	2-6 (meestal 3)	900-1200, meeste 900-1100
H2	Combinatie van gebogen staanderrijen en gebogen lange wanden	2-9 (meestal 5)	950-1300, relatief vaak 950-1200, meeste 1100-1175
H3	Combinatie van een gebogen staanderrij en een gebogen staanderrij en gebogen lange wanden	3-6 (meestal 3)	1075-1200
H4	Combinatie van rechte staanderrijen en rechte lange wanden	3-7	1200-1225

Fig. 5 Kenmerken van huistypen uit de MDS-typologie (naar Huijbers 2014, 379).

Huistype	Vorm hoeken	Schakeling lange wandpalen aan staanders. A = schakeling, B = geen schakeling	Inpandig portaal	Verloop dagkanten bij inpandig portaal
Ho	Rechthoekig (H0a: rechte korte en lange wand) en afgerond (H0b, H0c: gebogen korte wand en gebogen lange wand bij hoekpaal)	A?	Nee	Ntz
H1	Rechthoekig (rechte korte wand met gebogen lange wand)	A (indien lange wand uitsluitend uit palen bestaat)	Nee	Ntz
H2	Rechthoekig (rechte korte wand met gebogen lange wand)	A, B	Soms	Recht of taps verloop
H3	Rechthoekig (rechte korte wand met gebogen lange wand)	A, B	Nee	Ntz
H4	Rechthoekig (rechte korte en lange wand)	A, B	Ja	Recht of taps verloop

Fig. 6 Extra kenmerken van huistypen uit de MDS-typologie (naar Huijbers 2014, 382).

Aan deze kenmerken is te zien dat er een grove ontwikkeling heeft plaatsgevonden van gebogen vormen (H0 t/m H3), de zo genaamde bootvormige huizen, naar, in de laatste fase, rechte vormen (H4) (Huijbers 2014, 379). Vanaf het eind van de twaalfde eeuw is de ontwikkeling naar rechte wanden waar te nemen en in het begin van de 13^e eeuw zijn de plattegronden volledig rechthoekig. Deze tendens zet zich voort en de huizen worden korter en breder (Verspay 2007, 75-76). Van het huistype H4 zijn nog niet zo veel exemplaren aangetroffen. Wel kan gezegd worden dat dit type reikt tot in de 15e eeuw (naar aanleiding van een (ongepubliceerde) opgraving in Best-Aarle) (Huijbers 2014, 379). Dit zou dus betekenen dat het type H4 lang in zwang geweest is. Echter, het is lastig om met één exemplaar uit de 15e eeuw meteen de conclusie te trekken dat dit type gebouwd werd tot in de 15e eeuw.

Huijbers beschrijft in haar proefschrift uit 2007 de mogelijke overgang van huistype H4 naar laat-middeleeuwse boerderijen. Hierbij gaat het vooral om de constructie en niet om de vorm.

Huistype H4 wordt gebouwd vanaf 1175. Huijbers gaat er van uit, aan de hand van het de gemiddelde levensduur van de oudere huistypen, dat huizen gemiddeld om de 166,66-175 jaar van vorm veranderen. Dat betekent dat er rond 1350 een nieuw huistype ontstaan moet zijn (Huijbers 2007, 141-142). Huijbers stelt dat het mogelijk is dat huizen vanaf die tijd volledig op poeren (stiepen) gefundeerd zijn. De ontwikkeling van het ondieper funderen van de palen gedurende het bestaan van H4 interpreteert zij als een overgang naar het bovengronds, op poeren, funderen van staanders. Mocht het zo zijn dat het huistype dat ontstaan is na H4 er een is die volledig gefundeerd is op poeren, dan passen daar de exemplaren uit Vesseem en Hilvarenbeek in die bouwhistorisch omschreven zijn. Om dit type plattegrond als opvolger van H4 aan te wijzen, moet er meer onderzoek gedaan worden (Huijbers 2007, 141-142).

Een huistype verschijnt niet van de een op de andere dag, daarom is het logisch dat er ook overgangsvormen bestaan, waarin bepaalde kenmerken van meerdere huistypen in een plattegrond voorkomen (Huijbers 2014, 382).

3.3 Na de MDS-typologie

Er zijn weinig plattegronden bekend van boerderijen uit de 13^e en 14^e eeuw uit Brabant. Het is mogelijk dat vanaf die tijd boerderijen in Brabant op stiepen of houten balken werden gebouwd waardoor ze archeologisch onzichtbaar zijn geworden (van Dijk *et. al.* 2011, 258). Echter, deze stiepenbouw is niet overal op hetzelfde moment ingevoerd, waardoor er nog wel plattegronden terug te vinden zouden moeten zijn. Bij een inventarisatie van laatmiddeleeuwse boerderijen is naar voren gekomen dat het ingraven van gebintstijlen op sommige plekken nog voorkwam tot in de late 15^e eeuw (Verspay 2007, 103).

Verspay heeft aan de hand van zijn onderzoek drie mogelijke plattegronden opgesteld voor laat-middeleeuwse boerderijen. Deze modellen zijn alle drie rechthoekig en driebeukig (fig. 7) maar tonen daarbinnen wel verschillen. Model A heeft een buitenwand die zich aan alle kanten buiten de kernconstructie bevindt. Naast ingangen aan de korte zijde, is er ook een mogelijke ingang aan één van de lange zijden. Bij model B bevinden de uiterste gebinten zich in de buitenwand. Dit is ook bij model C het geval. De traveeën van model C in het bedrijfsgedeelte hebben een grote onderlinge afstand (Verspay 2007, 104). Deze drie plattegronden zijn slechts modellen en moeten niet als blauwdruk worden opgevat (Verspay 2007, 105).

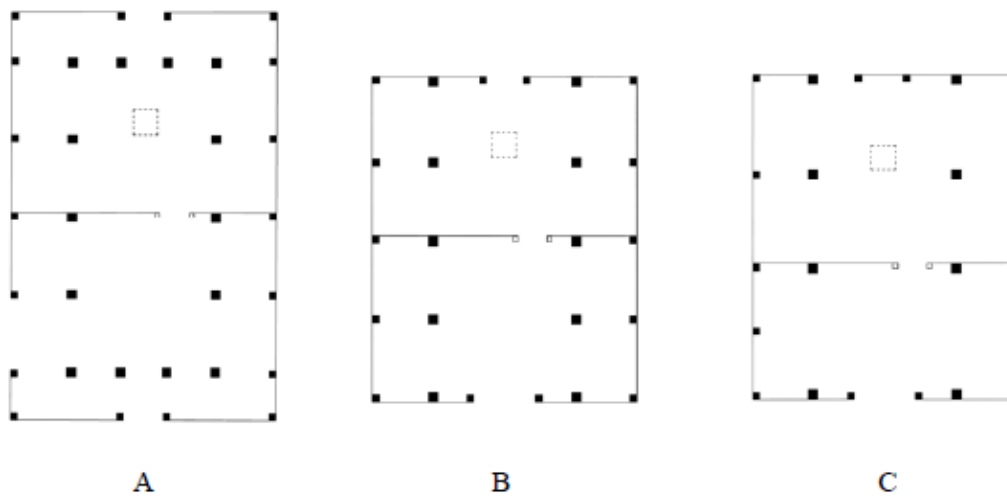

Fig. 7 Drie modellen voor mogelijke laat-middeleeuwse huisplattegronden (naar Verspay 2007, 104).

De Hallehuisgroep

Historische boerderijen worden onderscheiden in vier grove bouwtradities: de Friese huisgroep, de Hallehuisgroep, de Zeeuwse boerderijen en de Zuidelijke huisgroep. Relevant voor dit onderzoek is de Hallehuisgroep, die voorkomt in het grootste gedeelte van ons land, waaronder ook Noord-Brabant. Hoewel de boerderijen in al deze delen van het land verschillend lijken, komen ze voort uit dezelfde uitgangsvorm, het Hallehuis, ontstaan in de Late Middeleeuwen. Een Hallehuis heeft een rechthoekige plattegrond, waarin het woon- en stalgedeelte gescheiden zijn door een muur. Het dak van een Hallehuis rust op een aparte draagconstructie waardoor de muren hier van losstaan en er een driebeukige plattegrond ontstaat met een brede binnenbeuk en twee smalle zijbeuken. In de loop van de tijd zijn er uit deze uitgangsvorm vele verschijningsvormen ontstaan (Pubben & van Olst 1997, 15).

Binnen de Hallehuizen zijn verschillende typen ontstaan. In Noord-Limburg en het midden en oost van Brabant is het ‘staldeeltypen’ ontstaan. Aanvankelijk veranderde er niets aan de constructie, wel aan de functie. Veranderingen in de constructie ontstaan buiten de periode van dit onderzoek (Hekker 1957, 253). Het ‘staldeeltype’ bestaat uit een driebeukige structuur met rechte wanden. Het woon-

en stalgedeelte zijn, blijkens een protocol uit 1457, duidelijk van elkaar afgescheiden (Hekker 1957, 253).

Het huistype H4, de rechthoekige plattegrond, uit de typologie van Huijbers is een overgangstype naar het Brabantse Hallehuis dat na 1250 verschijnt (Ufkes 2010, 56). De modellen opgesteld door Verspay sluiten hier goed bij aan. Zoals eerder vermeld, wordt H4 vanaf die tijd op poeren (stiepen) gebouwd en daardoor archeologische onzichtbaar.

3.4 Een Brabantse standaard

Zowel de MDS-typologie en de Hallehuisgroep zijn het resultaat van langdurige en uitgebreid onderzoek. Om deze reden worden in dit onderzoek beide gebruikt als een standaard voor Brabantse boerderijen. De case-studies zullen hiermee vergeleken worden om wat te zeggen over de ontwikkeling van boerderijen in de enclaves binnen het hertogdom.

4. Ontwikkeling van de huisplattegronden in de (rijks)heerlijkheden Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel

In dit hoofdstuk zal aan de hand van case-studies geprobeerd worden de ontwikkeling van de huisplattegronden in de zelfstandige heerlijkheden te schetsen

4.1 Geldrop

Een nederzetting uit de 12^e eeuw

In het zuiden van Geldrop is een nederzetting uit de 12^e en de vroege 13^e eeuw aangetroffen. De sporen bevinden zich op een dekzandrug. De nederzetting is niet in zijn geheel opgegraven (Beex 1990, 42). Bij deze opgraving zijn twee huisplattegronden gevonden.

De eerste huisplattegrond (fig. 8) is een typisch woonstalhuis van de 12^e eeuw. De kernconstructie bestaat uit twee gebogen rijen met vijf staanders. Aan beide kopse kanten bevinden zich nog twee dicht bij elkaar geplaatste palen (Beex 1990, 42) die waarschijnlijk gediend hebben als sluitpalen. De afmetingen van deze boerderij zijn 20 meter bij 11 meter. Aan de buitenkant werden nog twee rijen van ondieper ingegraven palen gevonden die de constructie voor de buitenwand hebben gevormd. Aan de oostelijke kant van het huis werden resten van een haard teruggevonden wat er op duidt dat dit gedeelte gebruikt werd als woongedeelte en de andere helft als stalgedeelte. Deze boerderij had tenminste twee ingangen, aan beide uiteinden van de korte wanden, en wellicht nog twee in de lange zijden. Aan de hand van het aangetroffen aardewerk afkomstig uit de sporen, kan de boerderij in de 12^e of begin 13^e eeuw gedateerd worden (Beex 1990, 42).

Gezien de kenmerken en de datering, kan aan deze boerderij type H2 worden toegeschreven. Type 2 komt voor tussen 950 en 1300, met als optimum 1100-1175. Met zijn vijf staanderparen, gebogen wanden en datering is dit zelfs een perfect voorbeeld van type H2.

De tweede huisplattegrond (fig. 8) werd zo'n twintig meter van de eerste plattegrond gevonden. Deze plattegrond is niet in zijn geheel opgegraven omdat een deel ervan buiten het onderzoeksgebied lag. Deze plattegrond komt zo goed als overeen met de eerste plattegrond en kan dus ook het type H2 toegeschreven krijgen. Het enige verschil is dat aan de westzijde een grote kuil is gegraven om twee staanders in te plaatsen in plaats van twee afzonderlijke (Beex 1990, 46).

De haard van deze boerderij werd aan de westzijde gevonden, waardoor ook deze boerderij vermoedelijk een tweedeling had en als woonstalhuis bestempeld kan worden.

Fig. 8 Plattegronden van de twee boerderijen uit Geldrop (linksboven = huis 1; rechtsonder = huis 2) (naar Beex 1990, 45).

4.1.1 Conclusie Geldrop

Beide plattegronden passen bijna perfect binnen de MDS-typologie. In het geval van deze twee boerderijen wijkt Geldrop dus niet af van de normale gang van zaken in Brabant. Echter, het gaat hier enkel over twee boerderijen, wat een te klein aantal is om dit met zekerheid te zeggen. Ook komen ze beide uit dezelfde periode waardoor er weinig gezegd kan worden over de ontwikkeling.

4.2 Boxtel

Al een aantal jaar is men bezig met het ontwikkelen van de woonwijk ‘In Goede Aarde’ in de gemeente Boxtel. Nog steeds worden er kavels vrij gegeven voor het bouwen van nieuwe woningen (Rebergen 2008, 6). In het gehele ontwikkelingsgebied zijn vooronderzoeken uitgevoerd en naar aanleiding hiervan zijn er in sommige plangebieden archeologische opgravingen gedaan. Bij opgravingen in 2011 en 2014 zijn drie boerderijplattegronden aangetroffen. De meest recente kan gedateerd worden in de eerste helft van de 13^e eeuw en past binnen de MDS-typologie binnen type H4 (Hos 2014, 19). De andere twee plattegronden maken deel uit van verschillende fases binnen een nederzetting daterend in de 11^e en 12^e eeuw en zijn van het type A1 en A3 van de Dommelentypologie (Hos 2014, 6).

4.2.1 Huisplattegronden A1 en A3 (Dommelentypologie)

Tijdens een grootschalige opgraving in 2011 zijn grote hoeveelheden archeologische vondsten en sporen opgegraven uit verschillende tijdsperiodes, waartoe ook twee middeleeuwse huisplattegronden behoren. Het betreft beiden bootvormige plattegronden die in de rapportage respectievelijk de typen A1 en (een variant van) A3 toegeschreven krijgen. Op basis van het gevonden aardewerk in de gebouwen worden ze beiden gedateerd in de 12^e eeuw (Renswoude 2011, 31), hoewel ze niet gelijktijdig in gebruik zijn geweest (Renswoude 2011, 29). De huizen hebben deel uitgemaakt van een erf dat gedateerd kan worden in de 11^e en 12^e eeuw en bestaat heeft uit twee fases waarin het ene huis (A1) is opgevolgd door een nieuw huis (A3) (Renswoude 2011, 22).

Hieronder zal ik de kenmerken van beide plattegronden beschrijven en kijken of ik wellicht deze plattegronden kan indelen in de MDS-typologie, die naar mijn mening uitgebreider en preciezer is.

Huisplattegrond A1(Dommelentypologie)

De lengte van het gebouw (fig. 9), gemeten vanaf de kopse kanten, bedraagt 17,3 meter. De breedte bedraagt 7,80 m. De kern bestaat uit drie gebinten. De afstanden tussen de palen aan de kopse kanten is bij de opgegraven plattegrond niet aan beide kanten gelijk, wat het een uitzondering maakt op type A1 van de Dommelentypologie, waar dit wel het geval is. Opvallend is dat zich binnen in de plattegrond nog twee paren paalkuilen bevinden. De functie hiervan is niet duidelijk (Renswoude 2011, 113).

De plattegrond bevat drie paar staanderparen die licht gebogen zijn. Over de lange wand valt helaas niets met zekerheid te zeggen omdat er hiervan maar twee paalkuilen zijn aangetroffen. Deze kenmerken, in combinatie met de datering van de plattegrond, komen het meest overeen met type H2 van de MDS-typologie (zie fig. 4).

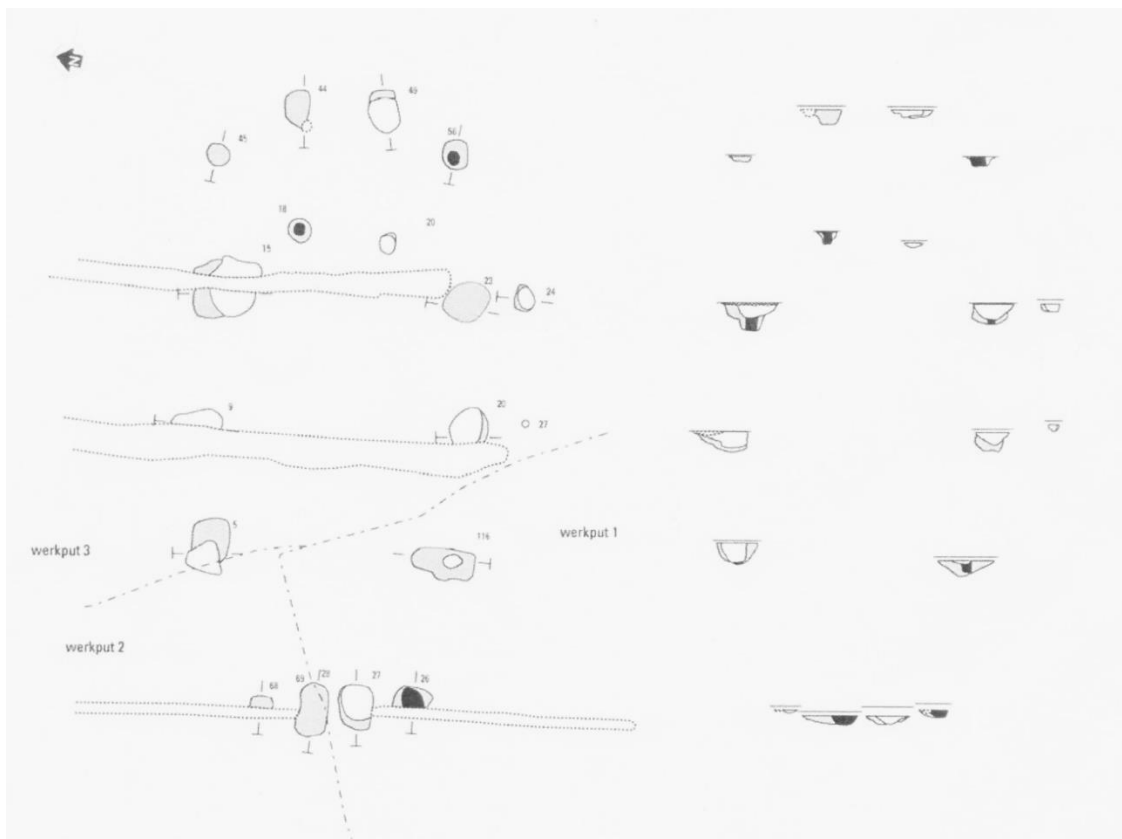

Fig. 9 Plattegrond A1(naar Renswoude 2011, 114).

Huisplattegrond A3(Dommelentypologie)

Deze huisplattegrond (fig. 10) bestaat uit vijf gebinten en de totale lengte is 22 m. De breedte bedraagt 7,20 m. Aan de zuidkant zijn vier sporen gevonden die deel uit gemaakt hebben van de buitenwand. Ook binnen in deze constructie bevinden zich paalkuilen waarvan men de functie niet weet, maar die vermoedelijk te maken hebben gehad met de binnen indeling van het huis (Renswoude 2011, 115).

De staanderparen van deze plattegrond zijn ook licht gebogen. Ook de combinatie van de kenmerken van deze plattegrond en de datering, komt het meest overeen met type H2 van de MDS-typologie.

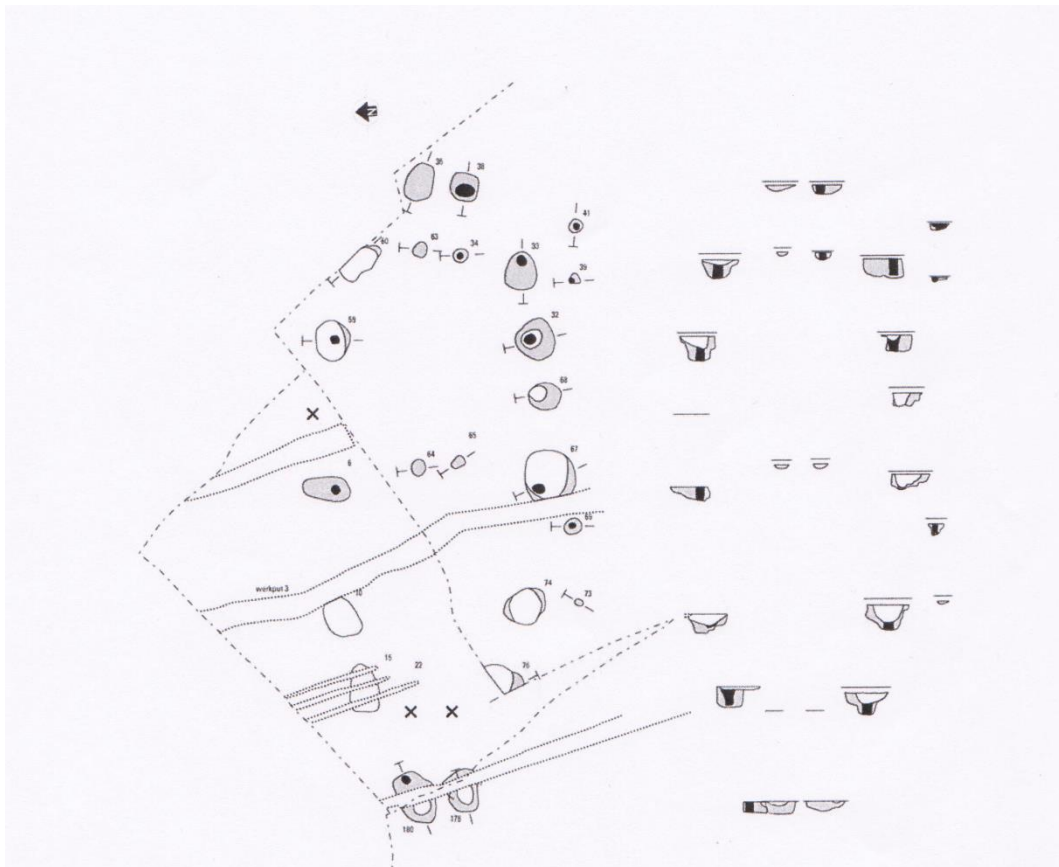

Fig. 10 Plattegrond A3 (naar Renswoude 2011, 116).

Opvallend is dat deze plattegronden in de Dommelentypologie aangeduid worden als twee verschillende typen, waar ze in de MDS-typologie onder hetzelfde type vallen. Dit heeft te maken met verschillen in de indelingscriteria van beide typologieën.

4.2.2 Huisplattegrond H4 (13^e eeuw)

Deze plattegrond (fig. 11) maakt deel uit van een laat-middeleeuws erf. Het laat-middeleeuwse erf bestaat uit een huisplattegrond, een bijgebouw en een hooimijt. Het erf werd verlaten tussen 1200 en 1250 AD. Ook is er een aantal waterputten en greppels aangetroffen. Deze werden op basis van het vondstmateriaal ook gedateerd in de Late Middeleeuwen (Hos 2014, 19).

De huisplattegrond betreft een driebeukige rechthoekige structuur. De plattegrond is niet in zijn geheel opgegraven omdat de meest zuidelijke rij palen niet in het plangebied lag. De oriëntatie van het gebouw is oost-west. De lengte van het gebouw is circa 22 meter en de breedte 13 meter. Aangezien de plattegrond niet in zijn geheel is opgegraven, zijn er niet de te verwachten 22 wandstijlen, maar 15 wandstijlen aangetroffen. Verder bevinden zich vijf paar gebinten in het gebouw en twee paar palen die sluitpalen genoemd worden. Aan de wandstijlen aan de kopse kant is, vooral aan de westelijke kant, goed te zien dat er een lichte buiging in gezeten heeft. Aan beide korte zijden heeft tussen de sluitpalen een ingang gezeten (Hos 2014, 20).

De vondsten die zijn aangetroffen in de sporen van de huisplattegrond betreffen scherven van potten en kannen van aardewerk. Het gaat vooral om scherven van het type Zuid Limburg die gedateerd kunnen worden tussen 1175 – 1225 AD vanwege de karakteristieke draairillen en worstoren. Ook zijn er scherven aangetroffen van het Elmpter waar en Maaslands wit (Hos 2014, 20).

Een opvallende vondst is een stukje lichtgroen geblazen glas van een fles of glas dat in die tijd een luxeproduct was (Hos 2014, 20).

Het is aannemelijk dat het hier om een woon-stalhuis gaat. Echter, er zijn geen stallen en hard aangetroffen, waardoor niet gezegd kan worden welk gedeelte waarvoor gebruikt werd (Hos 2014, 21).

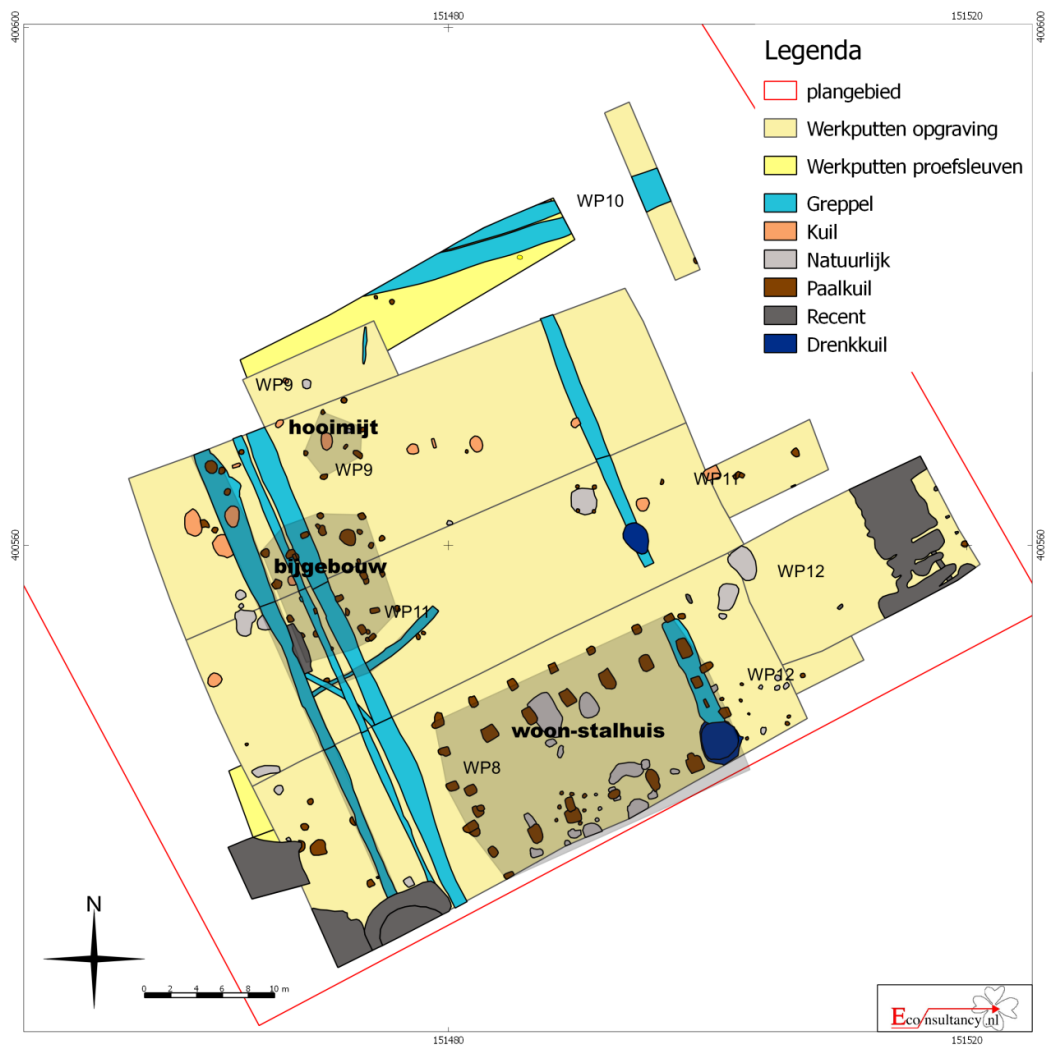

Fig. 11 Sporenkaart van het laat middeleeuwse erf (naar Hos 2014, 19).

4.2.3 Conclusie Boxtel

Ondanks dat we hier wellicht niet voldoende informatie hebben vanwege de schaarsheid aan huisplattegronden uit de betreffende periode in Boxtel, kunnen we aan de hand van deze drie huisplattegronden in ieder geval zeggen dat de ontwikkeling van de huisplattegronden in Boxtel op het eerste gezicht niet afwijkt van de ontwikkeling in het hertogdom Brabant. De plattegronden kunnen alle drie binnen de typologieën geplaatst worden. Wel wordt er in de gevallen van A1 en A3 gesproken over afwijkende kenmerken. Of dit toevallig zo is bij deze boerderijen, of dat dit de gangbare gang van zaken was in Boxtel, kan niet gezegd worden.

4.3 Bakel

Op het plangebied de ‘Neerakker’ in Bakel, gemeente Gemert-Bakel, zijn tussen september 2008 en februari 2009 archeologische opgravingen uitgevoerd. Tijdens deze opgraving zijn ook middeleeuwse sporen en resten aangetroffen. Uit oorkondes blijkt dat dit gebied, ‘De Hof’ genaamd, in bezit was van het klooster van Echternach. De Hof bestond uit een aantal hoeves (Ufkes 2010, 5). Er zijn vijf erven aangetroffen die bestonden uit verschillende fasen. Per erf zullen die fasen beschreven worden.

4.3.1 Erf 1

Om het duidelijk te houden, zal de benaming van de huizen zoals beschreven in de rapportage van de opgraving aangehouden worden.

Huis 52

Huis 52 (fig. 12) komt voor in de eerste fase van het erf. Huis 52 heeft een driebeukige structuur met tien paar binnenstijlen. De maximale maten van het huis zijn 35 m x 14,5 m. Van zowel de dragende constructie als de buitenwand kan gezegd worden dat deze recht zijn, maar ze buigen wel iets naar binnen bij de kopse kanten. De korte wanden zijn behoorlijk gekromd (Ufkes 2010, 60).

Huis 52 past niet binnen de Dommelen of MDS-typologie. Binnen de Dommelentypologie kan hij niet geplaatst worden omdat hij wellicht een kromming heeft aan de korte zijde, maar er is geen sprake van een bootvorm. Huistype 52 past qua chronologie niet binnen de MDS-typologie, omdat zijn opvolger, huis 53, binnen deze typologie H2 is, wat zou betekenen dat huis 52 type H1 toebedeeld zou moeten krijgen, wat in geen enkel opzicht klopt, niet qua grootte, niet qua vorm en ook niet qua datering. Huis 52 wordt aan de hand van aardewerk gedateerd tussen 1125 en 1225. Bijzonder is dat deze boerderij aan het licht is gekomen tijdens historisch onderzoek, waaruit blijkt dat hij kort voor 1148 of kort na 1161 gebouwd is (Ufkes 2010, 62).

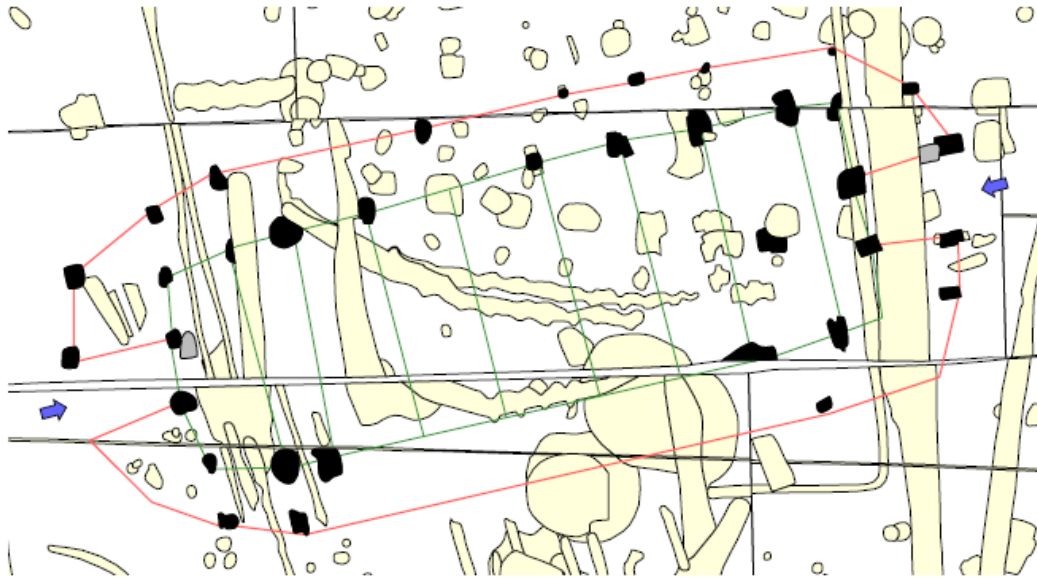

Fig. 12 Plattegrond van huis 52 (naar Ufkes 2010, 61).

Huis 53

Huis 53 (fig. 13) komt voor in de tweede fase van het erf. Deze plattegrond is driebeukig en de binnenwand bestaat uit 9 staanderparen. De maximale afmetingen van het huis zijn 27 meter bij 14 meter. Hoewel niet alle palen van de buitenwand zijn opgegraven, wordt toch gesteld dat deze aan de palen van de binnenwand geschakeld zijn. Zowel de binnen- als de buitenwand vertonen een kromming waardoor dit huis een bootvorm heeft. De ingangen bevinden zich aan de kopse kanten. Ook bevindt zich tussen de binnenwanden nog een rechthoekige binnenconstructie dat volgens de onderzoekers een zolder zou kunnen zijn. Tussen het zesde staanderpaar bevindt zich een binnenstijl dat een aanwijzing kan zijn voor een scheidingswand (Ufkes 2010, 67-70).

Binnen de indeling van Huijbers, de MDS-typologie, kan dit huis het beste geplaatst worden binnen H2 dat voorkomt tussen 1050 en het eind van de 12^e eeuw. Aardewerk dat gevonden is binnen de sporen van de plattegrond dateert uit de 12^e en 13^e eeuw waarmee de onderzoekers de plaatsing ervan schatten rond 1180. Qua datering en vorm past het huis goed binnen H2, echter, het aantal gebinten bedraagt veel meer dan het gemiddeld aantal gebinten binnen dit huistype (negen in plaats van vijf). Ook voor de Dommelentypologie komt deze plattegrond qua lengte niet in aanmerking (Ufkes 2010, 70).

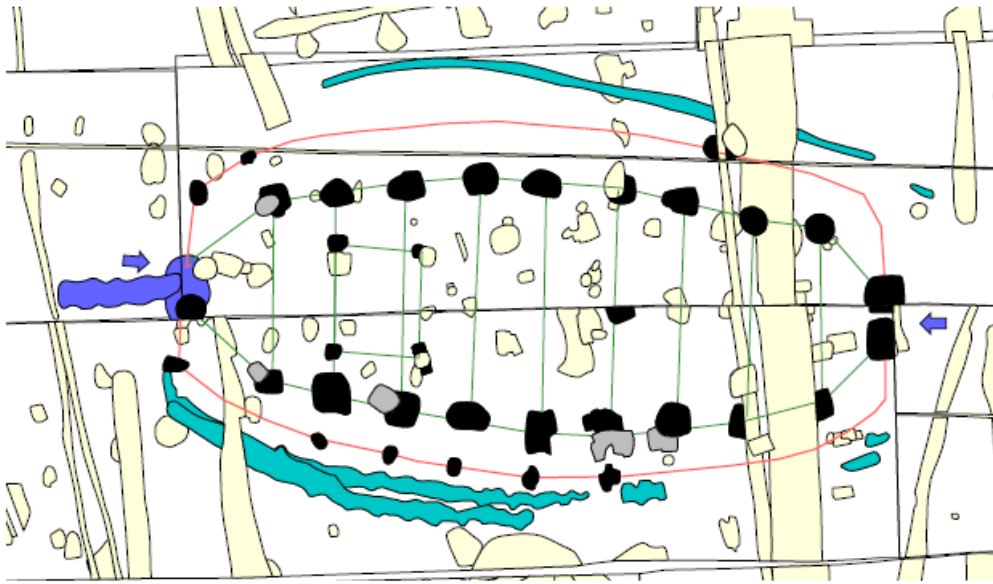

Fig. 13 Plattegrond van huis 53 (naar Ufkes 2010, 69).

Huis 55

Huis 55 (fig. 14) komt uit de derde fase van het erf en is dus jonger dan huis 52 en 53. Qua constructie lijkt dit huis erg op huis 52, met het verschil dat huis 52 tien staanderparen heeft en huis 55 maar zes. Het huist heeft sluitparen aan beide korte zijde. De lange zijden zijn recht, en de korte zijden zijn gekromd (Ufkes 2010, 75-76). Volgens de onderzoekers benadert dit huis zowel type H1 als type H4. Omdat er geen eenduidig type aan dit huis geplakt kan worden, kan een datering op basis van typologie niet gemaakt worden. Ook met het aardewerk kan geen preciezere datering gemaakt worden dan Late Middeleeuwen. Door oversnijdende sporen weten we echter dat dit huis jonger is dan de andere twee en wordt het geschat op eind 12^e, begin 13^e eeuw (Ufkes 2010, 76), wat het logischer maakt dat we hier met een type H4 te maken hebben.

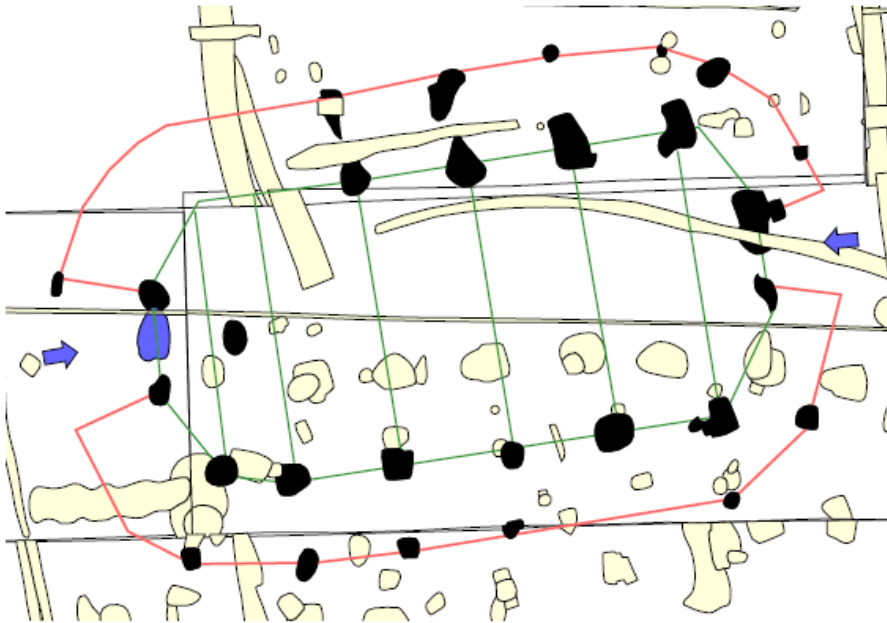

Fig. 14 Plattegrond van huis 55 (naar Ufkes 2010, 76).

Huis 61

Van huis 61 (fig. 15) zijn niet alle paalsporen van de buitenwand teruggevonden. Aan de hand van schattingen door de onderzoekers komt dit huis uit op een maximale lengte van 19 meter en een breedte van 11 meter. Huis 61 komt uit de vierde fase van het erf. Het huis is driebeukig en bestaat uit slechts vier staanderparen en twee sluitpalen aan de korte zijde. Bij het tweede staanderpaar bevindt zich een dubbele middenstijl (Ufkes 2010, 82-83) wat kan duiden op een binnenmuur. De ingangen bevinden zich aan beide korte zijden (Ufkes 2010, 83).

Ook deze plattegrond kan, net zoals huis 55, toegeschreven aan zowel type H1 als type H4. Vanwege de stratigrafie kan dit huis geplaatst worden in het eerste kwart van de 13^e eeuw (Ufkes 2010, 83), wat het aannemelijker maakt dat we hier met type H4 te maken hebben.

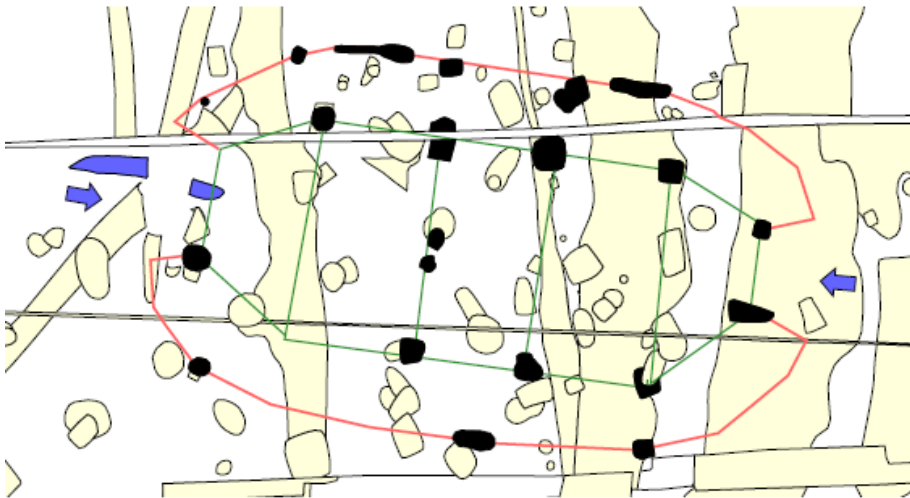

Fig. 15 Plattegrond van huis 61 (naar Ufkes 2010, 83).

Huis 62

Deze plattegrond (fig. 16) komt voor in de vijfde en laatste fase van dit erf. De plattegrond is driebeukig en bestaat uit zes staanderparen die in een rechte lijn staan, hoewel de buitenste paren een lichte vernauwing tonen. De afmetingen bedragen 27,5 meter bij 11,5 meter. Alleen aan de oostzijde zijn sluitpalen gevonden, maar er van uitgaande dat deze plattegrond symmetrisch is, zaten deze ook aan de westzijde, net zoals de ingangen (Ufkes 2010, 87-88).

Het aardewerk uit deze sporen kan gedateerd worden in de Late Middeleeuwen en aan de hand van stratigrafie wordt dit huis geplaatst in het midden van de 13^e eeuw (Ufkes 2010, 88).

Deze plattegrond lijkt sterk op die van huis 52 (Ufkes 2010, 83) en kan net zoals deze ook niet geplaatst worden binnen de typologieën.

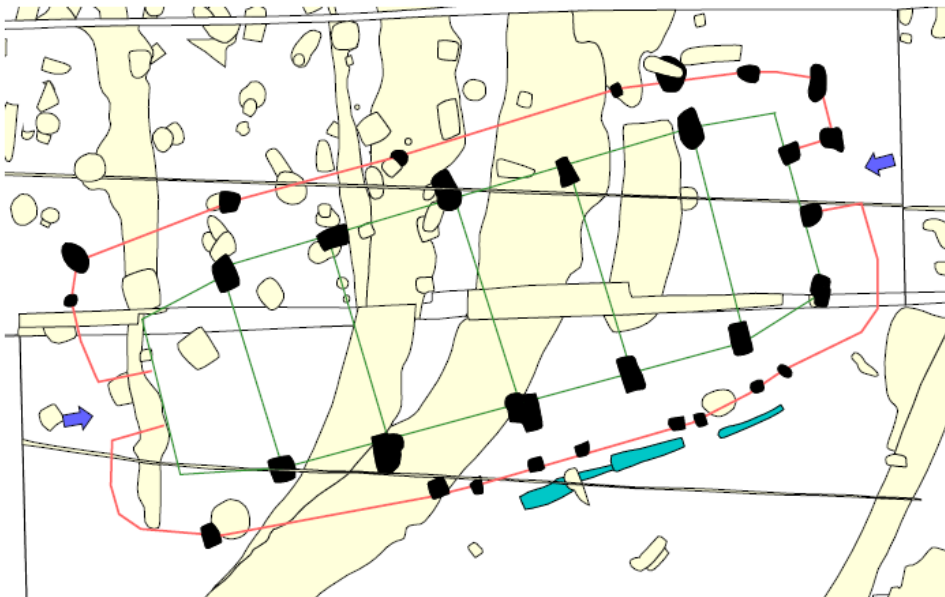

Fig. 16 Plattegrond van huis 62 (naar Ufkes 2010, 88).

4.3.2 Erf 2

Erf twee bestaat uit slechts een bewoningsfase. Op dit erf stond een huis, huis 14 (fig. 17) genoemd. Huis 14 is driebeukig en rechthoekig en heeft afmetingen van 11 bij 7 meter (Ufkes 2010, 92). De ingangen zijn gesitueerd aan beide korte zijden van het huis en vormen een ingebouwd portaal. De binnen constructie bestaan uit slechts drie staanderparen (Ufkes 2010, 93). Qua vorm heeft het huis de meeste overeenkomsten met H4, hoewel dit huis geen inpandig portaal heeft en geen ingang aan de zijkant, wat meestal wel het geval is bij H4. Huizen van dit type worden echter pas rond de 13^e eeuw gedateerd, wat niet overeenkomt met de schuren die op ditzelfde erf aanwezig zijn en een eeuw eerder geplaatst worden. Ook de samenhang met de andere erven maakt het volgens de onderzoekers aannemelijk dat dit huis midden 12^e eeuw gedateerd kan worden (Ufkes 2010, 94).

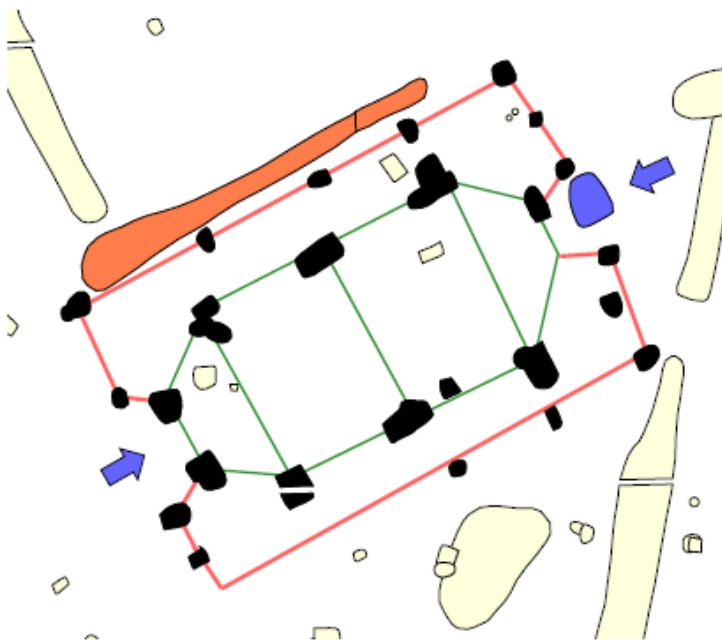

Fig. 17 Plattegrond van huis 14 (naar Ufkes 2010, 92).

4.3.3. Erf 3

Erf drie bestaat uit een huis, huis 24 (fig. 18), en een aantal bijgebouwen. Huis 24 is driebeukig. De maximale afmetingen zijn 22,5 meter bij 12,5 meter. De binnenconstructie bestaat uit vijf staanderparen die samen een rechthoek vormen. Ook bevinden zich aan beide zijden twee sluitpalen (Ufkes 2010, 103). De palen van de buitenwand zijn niet allemaal teruggevonden, maar aan de palen die wel gevonden zijn kan men afleiden dat deze een kromme lijn hebben gevormd. Beide ingangen bevinden zich aan de korte zijden en vormen een inpandig portaal (Ufkes 2010, 104).

Er is ¹⁴C-datering toegepast op houtskool uit een van de palen van de ingangsconstructie die uitkwam tussen 1010 en 1180. Gezien de context is een datering van 1150 het meest aannemelijk (Ufkes 2010, 104).

De vorm van deze plattegrond doet het meest denken aan die van H2 en ook de datering past hierbij. Echter, de onderzoekers stellen dat deze plattegrond teveel verschillen vertoont met type H2, zoals het feit dat de buitenwanden niet parallel staan met de binnen constructie en dat de portaalconstructie teveel geprononceerd zou zijn (Ufkes 2010, 104).

Echter, in de tabel met eigenschappen van de verschillende huistypen (fig. 5) staat dat bij H2 ook niet geschakelde wandpalen aan staanders voorkomen en ook een inpandig portaal is soms aanwezig. Daarmee past dit huis voor mij binnen H2.

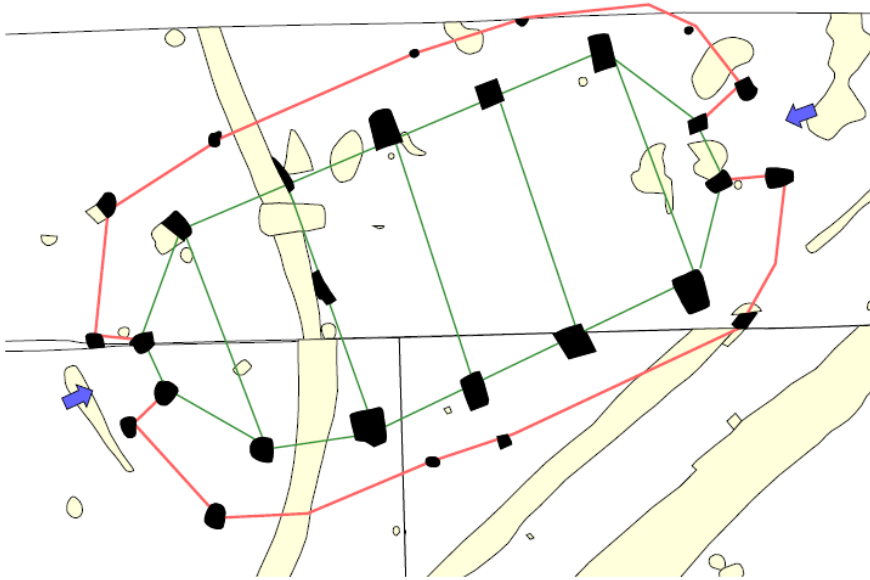

Fig. 18 Plattegrond van huis 24 (naar Ufkes 2010, 103).

4.3.4 Erf 4

Op erf vier zijn twee fasen te onderscheiden. Per fase bevindt er zich een huis op dit erf.

Huis 23

Dit huis (fig. 19) komt uit de eerste fase van het erf en is maar gedeeltelijk bewaard gebleven. De binnenconstructie bestaat uit minimaal vijf staanderparen en de afmetingen van dit huis worden geschat op 9,5-10 meter bij 19 meter. De wandpalen van de lange zijden staan parallel aan die van de binnenwand en vormen min of meer een rechte lijn. De enige korte zijde die bewaard is gebleven vertoont een sterke kromming. Aan deze zijde bevindt zich ook een ingang. Waarschijnlijk heeft er geen ingang aan een van de lange zijden gezeten (Ufkes 2010, 111).

Ook dit huis past niet in de Dommelen of MDS-typologie. De onderzoekers plaatsen dit huis in de tweede helft van de 12^e eeuw gezien de datering van de overige erven (Ufkes 2010, 111).

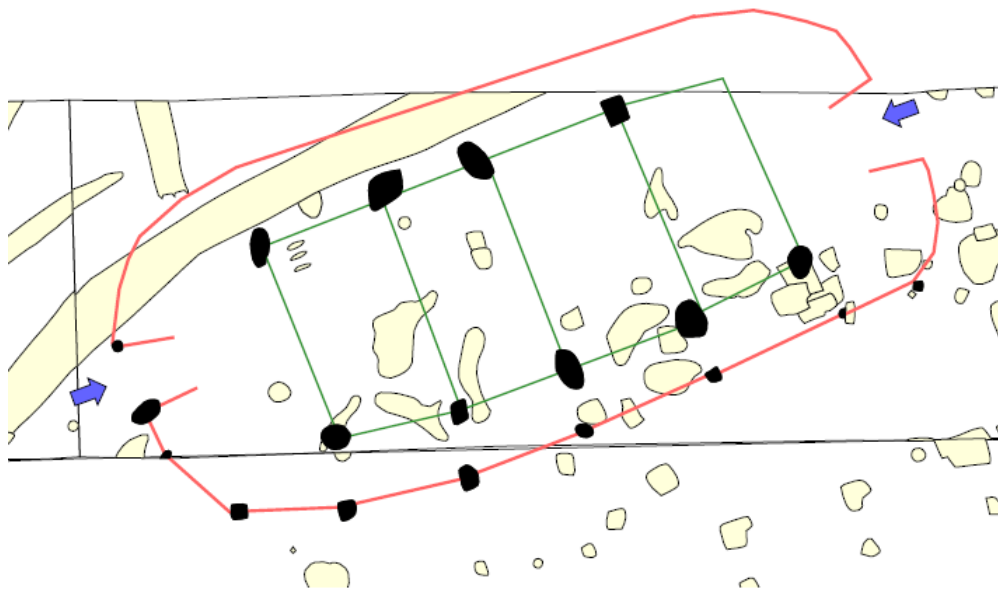

Fig. 19 Plattegrond van huis 23 (naar Ufkes 2010, 113).

Huis 21

Van dit huis (fig. 20) ontbreekt een van de korte zijden. Het huis is driebeukig en in zijn geheel zeer rechthoekig. De binnen constructie bestaat uit vier staanderparen. De breedte is 9 meter en de lengte is minimaal 12,5 meter maar wordt geschat op 15 meter. In de aanwezige korte zijde bevindt zich een inpandig portaal. De buitenpalen zijn geschakeld met de binnenpalen (Ufkes 2010, 117). Ook aan dit huis kan geen type toegeschreven worden, maar lijkt op huis 14 van erf 2, die weer de meeste overeenkomsten vertoont met H4. Ook dit huis kan niet gedateerd worden (Ufkes 2010, 119).

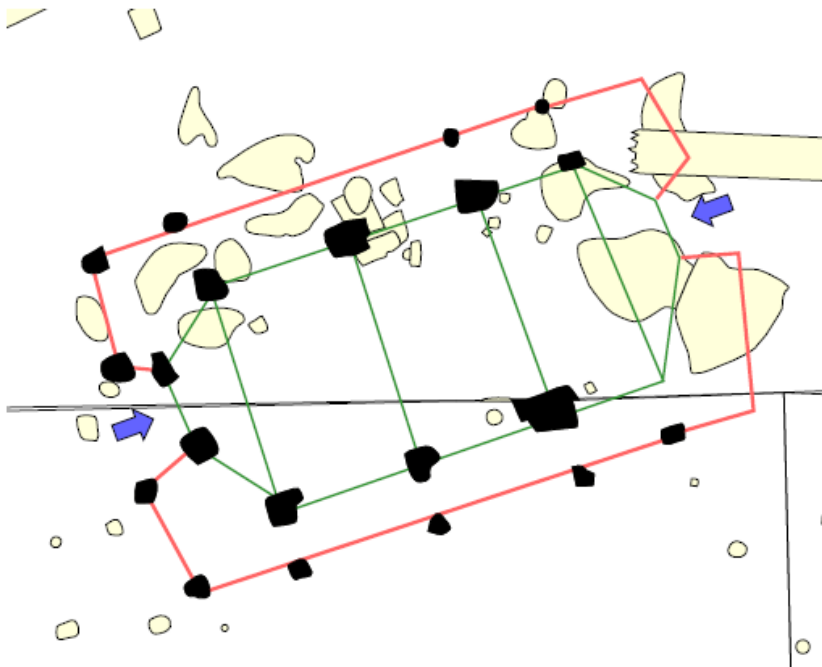

Fig. 20 Plattegrond van huis 21 (naar Ufkes 2010, 119).

4.3.5 Erf 5

Dit erf bestaat uit een fase en bestaat naast huis 29 (fig. 21) uit een aantal bijgebouwen (Ufkes 2010, 122). De afmetingen van dit huis zijn 10,5 meter bij 15,5 meter en de binnen constructie bestaat uit vier staanderpalen en aan beide kanten twee sluitpalen. Aan beide korte wanden bevinden zich inpandige portalen. De buitenste palen staan parallel aan de staanderparen (Ufkes 2010, 123). Het huis is in zijn geheel rechthoekig.

De datering van dit huis schat men op de tweede helft van de 12^e eeuw aan de hand van gevonden aardewerk en ¹⁴C-datering van houtskool uit een ingangskuil (Ufkes 2010, 124). Dit huis past vanwege zijn kenmerken het beste bij type H4.

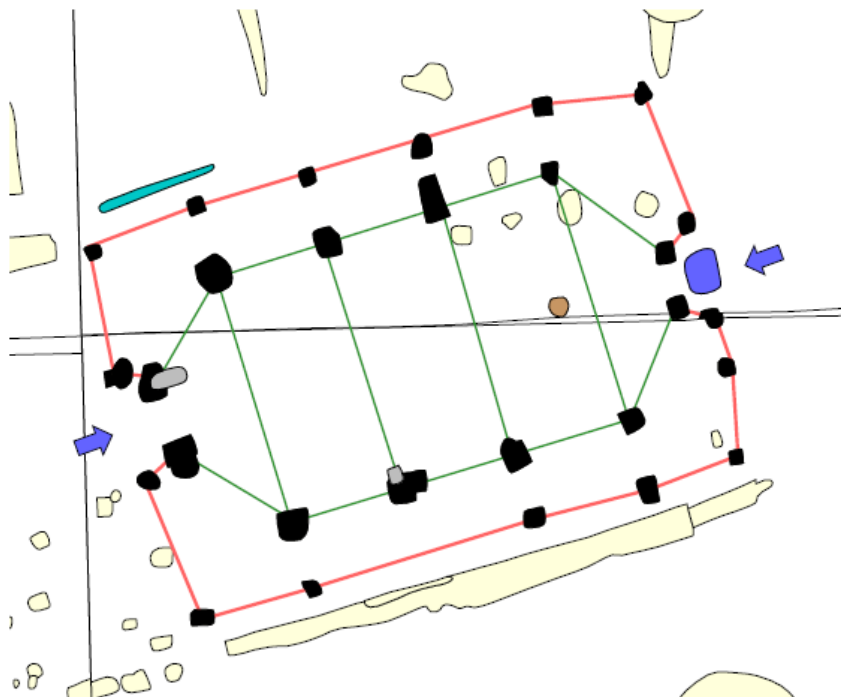

Fig. 21 Plattegrond van huis 29 (naar Ufkes 2010, 123).

4.3.6 Conclusie Bakel

Het grootste deel van bovenstaande boerderijen is gebouwd in de periode van vóór de overheersing van de hertog van Brabant in dit gebied. Wat we hierbij zien is dat de boerderijen niet precies ingedeeld kunnen worden in de bestaande typologieën. Ook de boerderijen uit de periode van tijdens de overheersing van de hertog van Brabant kunnen niet geheel geplaatst worden in een van de typologieën. Wel is de grove ontwikkeling van gebogen wanden naar rechte wanden zichtbaar. Hoewel de individuele boerderijen dus niet exact binnen de typologieën vallen, vindt ook in Bakel de belangrijkste ontwikkeling van gebogen naar rechte wanden plaats en wijkt de boerderijontwikkeling op het eerste gezicht in dit opzicht dus niet af van de ‘normale’ gang van zaken. Echter, om dit met meer zekerheid te kunnen zeggen, zal er meer onderzoek moeten plaatsvinden naar boerderijen uit de 13^e eeuw en vroeger.

4.4 Sterksel

In Sterksel, onderdeel van gemeente Heeze-Leende, is archeologisch onderzoek uitgevoerd op de terreinen van twee boerderijen uit het verleden: hoeve Ten Poel en hoeve In de Kan (van Dijk *et. al.* 2011, 9). Aanleiding voor dit onderzoek was het plan van de gemeente om op deze locatie nieuwe woningen te realiseren (van Dijk *et. al.* 2011, 20).

4.4.1 Hoeve Ten Poel

De oudste bewoningssporen op de locatie van hoeve Ten Poel dateren tussen 1150 en 1350. Het gaat hierbij om een mestgreppel en een haardkuil. De hoeve kreeg tussen 1125 en 1350 de plaats die hij vele honderden jaren zou behouden (van Dijk *et. al.* 2011, 240). De eerste duidelijke plattegrond van de hoeve stamt uit de 14^e-15^e eeuw (datering aan de hand van aardewerk). Fases van de hoeve voor de 14^e-15^e eeuw kunnen niet gereconstrueerd worden vanwege verstoringen van de sporen door latere grondwerkzaamheden (van Dijk *et. al.* 2011, 229). De hoeve valt onder het type Hallehuizen, waarvan diverse variaties bestaan. Deze groep huizen komt in heel Noord-Brabant voor (van Dijk *et. al.* 2011, 230).

Aan de hand van sporen kon in de hoeve een stal- en woongedeelte onderscheiden worden (van Dijk *et. al.* 2011, 230). Het woongedeelte lag in het westelijk gedeelte van de hoeve en was tussen de 11,0 en 14,3 meter breed en 10,0 of 11,0 meter lang. De paalsporen vormden min of meer een rechte lijn (van Dijk *et. al.* 2011, 230). Vanwege omliggende verstoringen is niet precies te bepalen hoe de boerderij er heeft uitgezien (van Dijk *et. al.* 2011, 240). In het stalgedeelte zijn vier stiepen aangetroffen, constructies waar de dakconstructie op rustte (van Dijk *et. al.* 2011, 230), bestaande uit mortel en baksteen (van Dijk *et. al.* 2011, 236). Deze stiepen ontbreken in het woongedeelte (van Dijk *et. al.* 2011, 230).

4.4.2 Hoeve In de Kan

Ook deze hoeve heeft honderden jaren op dezelfde plaats gelegen. Bewoning vond plaats vanaf de Late Middeleeuwen (van Dijk *et. al.* 2011, 249). In 1389 was de hoeve bekend onder de naam ‘de hoeve van Sint Juliana’ maar deze brandde in 1421 af. De nieuwe opgebouwde boerderij heette vanaf 1433 ‘In de Kan’ of ‘De Kan’ (van Dijk *et. al.* 2011, 249)

Het woongedeelte lag in het oosten van de hoeve en de stal in het westen. De breedte is lastig te bepalen door de vele sporen, maar varieert tussen 6,3 en 12,3 meter. De lengte varieerde van 21,8 tot 25,6 meter. De palen zijn in rechte lijnen geplaatst die bij verschillende fases van de boerderij horen. De oudste rij palen kan op basis van vondsten gedateerd worden in de 14^e-15^e eeuw, wellicht zelfs uit de 13^e eeuw. De palen zijn in rechte lijnen geplaatst en maken deel uit van de buiten- en binnenwanden van de hoeve. Jammer genoeg viel het meest westelijke deel van de zuidelijke rand net buiten het opgravingsgebied en is niet meegenomen in de opgraving (van Dijk *et. al.* 2011, 250).

In het woongedeelte waren geen stiepen meer aanwezig die de dakconstructie droegen, waardoor de reconstructie van de gebinten niet mogelijk is. De haard was halverwege het woongedeelte gesitueerd. De stal was drieschepig. Er zijn geen aanwijzingen voor het paarsgewijs plaatsen van paalkuilen of kuilen voor stiepen. Ook zijn er twee stiepen *ex situ* gevonden (van Dijk *et. al.* 2011, 251).

4.4.3 Conclusie Sterksel

Hoewel van de eerste bewoningsfase van deze twee hoeves geen duidelijke plattegronden zijn teruggevonden, zien we in de latere plattegronden wel de stiepenbouw opkomen. Ook zijn beide hoeves van het type Hallenhuis wat ook mooi binnen de gangbare ontwikkeling valt. Om echt met zekerheid te zeggen dat de ontwikkeling van deze hoeves gelijk loopt met de gangbare ontwikkeling in Brabant, hebben we de plattegronden nodig van de eerdere fases. Het feit dat deze hoeves wel hetzelfde zijn als ‘normaal’ voor deze tijd, wil in ieder geval zeggen dat Sterksel niet achterliep in de ontwikkeling.

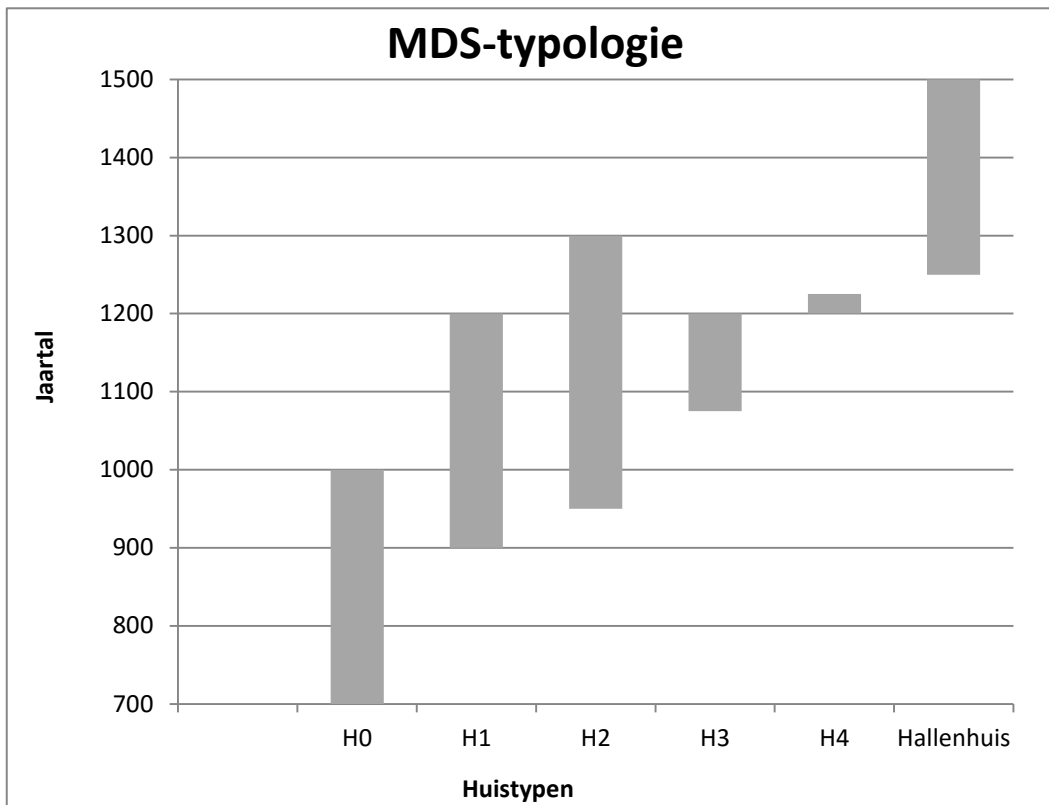
5. Analyse

In het onderstaande hoofdstuk zullen de verworven gegevens samengevat worden in schematische overzichten zodat er een duidelijke vergelijking kan worden gemaakt tussen de huistypen volgens de standaard in het hertogdom Brabant en die van de enclaves binnen het hertogdom. Met de standaard wordt de MDS-typologie bedoeld, aangevuld met de Hallehuisgroep. Voor het ontwikkelen van de MDS-typologie zijn bijna alle op dat moment beschikbare plattegronden binnen het Maas-Demer-Schelde gebied gebruikt, waardoor ik dit in mijn onderzoek heb laten gelden als standaard.

5.1 MDS-typologie (aangevuld met de Hallehuisgroep)

In onderstaande grafiek is weergegeven wanneer welke huistypen voorkomen binnen de MDS-typologie, aangevuld met de Hallehuisgroep. Je kunt zien dat de typen redelijk wat overlap hebben in hun voorkomen in tijd. Zo is er zelfs een moment waarop de eerste drie typen tegelijk zouden kunnen voorkomen. Type H3 en H4 zijn in vergelijking met de eerdere typen, niet zo lang in zwang. De overgang tussen type H4 en de Hallehuisgroep lijkt hier zeer abrupt, maar in de praktijk zal dit waarschijnlijk niet zo zijn geweest.

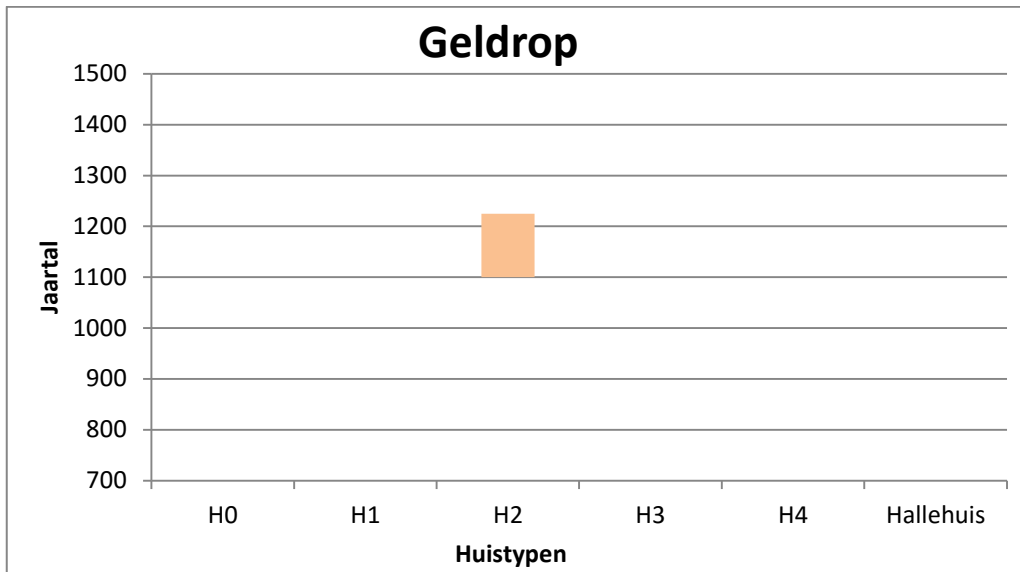
Tabel 1. Schematische weergave van het voorkomen van de huistypen uit de MDS-typologie aangevuld met het Hallehuis.

5.2 Geldrop

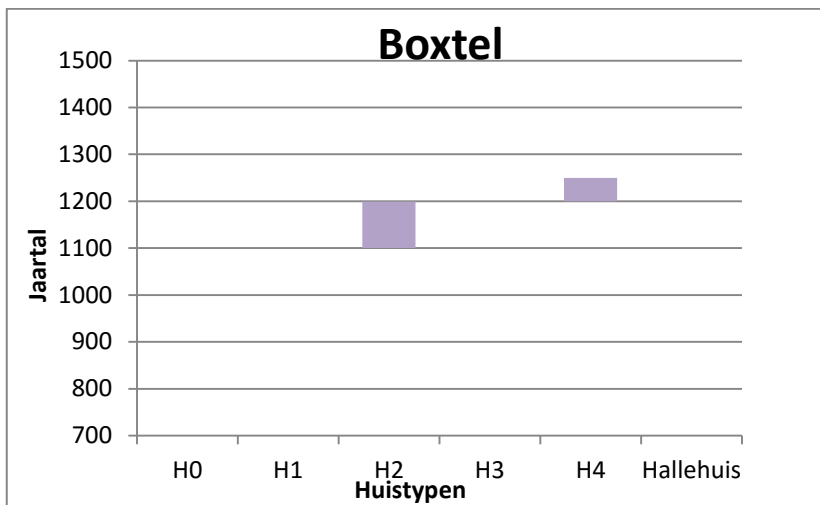
De besproken casus in Geldrop betreft twee huizen met het type H2. Beide huizen werden gedateerd in de 12^e en begin 13^e eeuw (tussen 1100-1225). Deze twee huizen van het type H2 passen qua chronologie dus perfect binnen de standaard van de MDS-typologie omdat type H2 daarin voorkomt tussen 950 en 1300.

Tabel 2. Huistypen in Geldrop

5.3 Boxtel

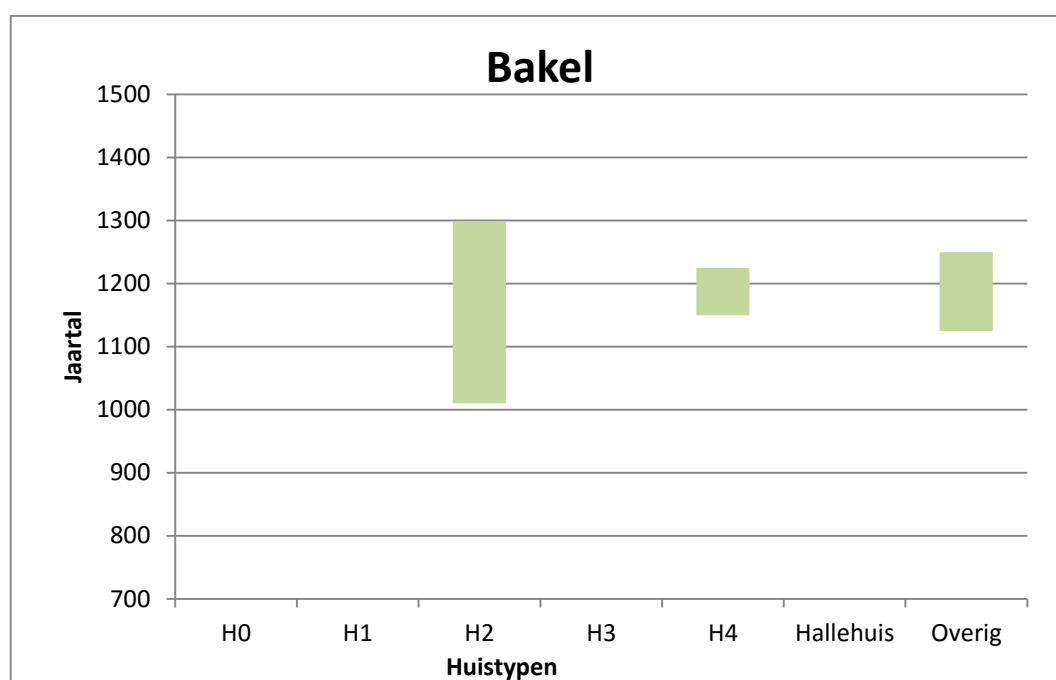
De casus in Boxtel bestond uit drie huizen. Twee van deze huizen (1100-1200) waren door de onderzoekers geclassificeerd als type A1 en A3 volgens de Dommelentypologie. Volgens de MDS-typologie passen beide huizen in het type H2, die voorkomt tussen 950 en 1300. Het derde huis (1200-1250) kan geclassificeerd worden als type H4, die voorkomt tussen 1200 en 1225. Beide typen in Boxtel komen qua datering overeen met de MDS-typologie, al lijkt type H4 hier iets langer te bestaan.

Tabel 3. Huistypen in Boxtel

5.4 Bakel

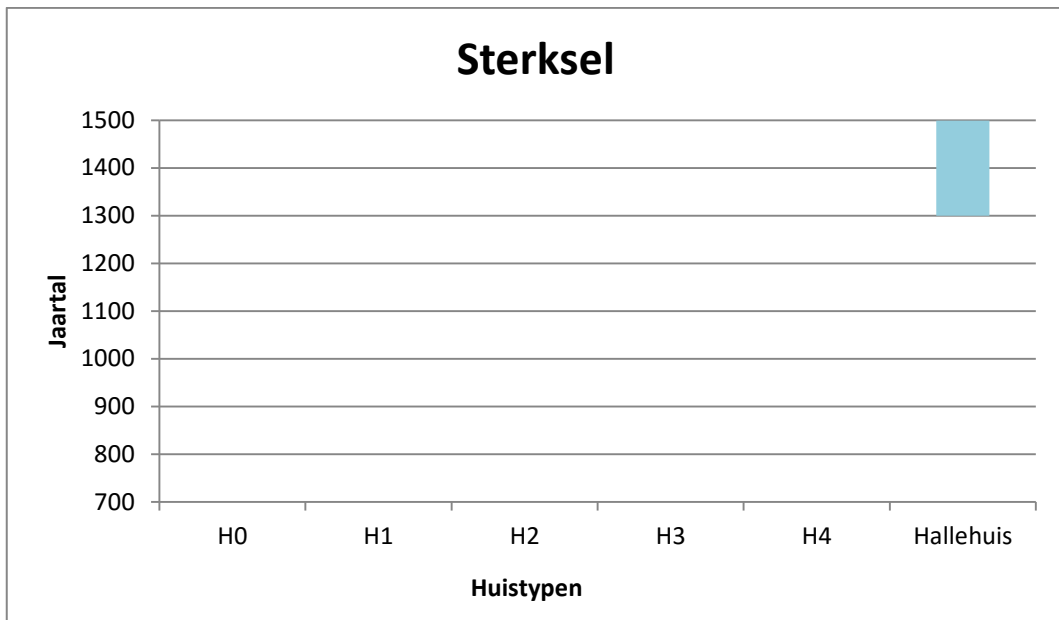
In Bakel is een aantal plattegronden aangetroffen die niet binnen de MDS-typologie passen. Deze hebben in onderstaande grafiek een aparte categorie gekregen. Ook waren er een aantal gevallen die niet gedateerd konden worden, deze zijn niet meegenomen in de grafiek. Opvallend is dat type H2 gedurende een lange periode voorkomt (1010-1300). Dit is wel in overeenstemming met de standaard van de MDS-typologie, waarin H2 voorkomt tussen 950 en 1300. Type H4 komt hier (1150-1225) iets eerder voor dan gebruikelijk (1200-1225).

Tabel 4. Huistypen in Bakel

5.5 Sterksel

De besproken boerderijen uit Sterksel vallen onder het Hallehuistype. Vóór deze Hallehuizen stonden er op dezelfde plek ook al boerderijen, maar hier zijn geen duidelijke plattegronden van teruggevonden. Aannemelijk is dat dit boerderijen waren van het type H4 omdat dit de voorganger van het Hallehuis is. De Hallehuizen uit Sterksel zijn te dateren tussen 1300 en 1500. Volgens de standaard van de MDS-typologie komen deze huizen voor tussen 1250 en 1500. De Sterkselse Hallehuizen passen dus binnen deze datering.

Tabel 5. Huistypen in Sterksel

6. Conclusie.

Tijdens de veroveringen van de hertogen van Brabant is een aantal dorpen/steden, heerlijkheden genoemd, weten te ontkomen aan het overkoepelend gezag van de hertog. In de afgelopen hoofdstukken is geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag: wijkt de ontwikkeling van de huisplattegronden binnen de ‘heerlijkheden’ die niet onder het gezag van de hertog van Brabant vielen maar wel in het gebied van de hertog lagen af van die van de ontwikkeling van de huisplattegronden binnen het hertogdom Brabant?

Deze vraag is onderdeel van een grotere vraag namelijk, of de politieke structuren invloed hebben op het leven van alledag van de ‘gewone’ mens en de neerslag daarvan op de materiele cultuur. De hypothese was dat de plattegronden niet zouden afwijken en dat op dit gebied de politieke structuren dus geen invloed hebben op het dagelijks leven van de ‘gewone’ mens.

Met behulp van bestaande typologieën is een overzicht geschetst van de ontwikkeling van de boerderijplattegronden in Noord-Brabant vanaf de 10^e tot en met de 13^e eeuw. De belangrijkste ontwikkeling hierin is de overgang van bootvormige plattegronden naar rechthoekige plattegronden en later de overgang naar stiepenbouw.

Vervolgens is een aantal plattegronden uit de zelfstandige heerlijkheden Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel beschreven en zo mogelijk ingedeeld binnen de bestaande typologieën. De twee plattegronden uit Geldrop, beide geclassificeerd als type H2, paste perfect binnen de chronologie van de MDS-typologie. Hetzelfde geldt voor Boxtel, waar twee plattegronden van type H2 zijn gevonden en een van het type H4.

Wat betreft Bakel ligt het wat gecompliceerder. In totaal zijn er voor Bakel tien plattegronden beschreven. Twee daarvan konden niet geplaatst worden binnen de MDS-typologie. Ook zien we dat het type H4 zo’n 50 jaar eerder voorkomt, namelijk vanaf 1150, dan bij de MDS-typologie.

In Sterksel zien we dat de beschreven boerderijen, zoals in de traditie, vallen binnen de Hallehuisgroep. Hoewel de eerste sporen van de twee boerderijen al uit de 12^e eeuw komen, zijn de eerste duidelijke plattegronden van deze boerderijen te dateren in de 14^e eeuw, mogelijk zelfs laat 13^e eeuw. Helaas heeft men de plattegronden van de eerste fasen van de boerderijen niet kunnen reconstrueren, waardoor we de ontwikkeling niet in beeld kunnen brengen.

Hoewel in Bakel een aantal afwijkingen aangetroffen is, kan al met al gesteld worden dat de ontwikkeling van de huisplattegronden in de zelfstandige heerlijkheden niet afwijkt van de huisplattegronden van de MDS-typologi. Hiermee is het antwoord op mijn onderzoeksvraag 'nee' en kan de hypothese niet verworpen worden. De invloed van politieke structuren op het dagelijks leven wordt niet weerspiegelt in de boerderijplattegronden. Toch zal er, om tot een eenduidiger antwoord te komen, meer onderzoek gedaan moeten worden naar boerderijplattegronden uit de 13^e en 14^e eeuw. Hiervoor moet wellicht gezocht worden op andere plekken dan waarop de oudere erven zich bevinden omdat boeren zich in de 13^e en 14^e eeuw verplaatst hebben naar andere locaties waar vaak tot op heden nog boerderijen liggen.

Om een antwoord te vinden op de vraag of politieke structuren al dan niet invloed hadden op het dagelijks leven van de 'gewone' mensen, moet een veel breder onderzoek uitgevoerd worden naar het dagelijks leven binnen en buiten de 'zelfstandige' heerlijkheden.

Samenvatting

Aan het begin van de 13^e eeuw begint de hertog van Brabant aan zijn veroveringstocht in het huidige Noord-Brabant (Nederland). Hij weet vele adellijke heren en kerkelijke bezittingen onder zijn gezag te krijgen. Toch lukt dit niet overal, zoals in de heerlijkheden Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel. Deze heerlijkheden blijven in het bezit van een andere machthebber of kerkelijke institutie.

Je kunt je afvragen of deze verschillende politieke structuren in een gebied ook daadwerkelijk invloed hadden op het dagelijks leven van de ‘gewone’ mensen die er leefden en de neerslag daarvan in de materiele cultuur. Dit kan op vele manieren onderzocht worden, zoals aan de hand van de vergelijking van de ontwikkeling van de boerderijplattegronden in het hertogdom Brabant met de ontwikkeling in de heerlijkheden die niet onder de hertog vielen.

De boerderijplattegronden gevonden in Geldrop, Boxtel, Bakel en Sterksel zijn vergeleken met de MDS-typologie en de Hallehuisgroep. De MDS-typologie is een typologie van huistypen voor de Volle Middeleeuwen die in dit onderzoek als standaard geldt voor huistypen in Brabant, bestaande uit type H0 t/m H4. Elk type heeft haar eigen kenmerken en datering. De Hallehuisgroep is een huistype dat voorkomt in Brabant vanaf 1250, nadat het laatste type uit de MDS-typologie, H4, verdwenen is.

Er is nauwelijks verschil gevonden tussen de aangetroffen huistypen en die van de MDS-typologie en de Hallehuisgroep. In Geldrop zijn twee boerderijen aangetroffen die qua vorm en datering beide type H2 toegeschreven kunnen krijgen. Ook in Boxtel zijn drie boerderijen gevonden, twee van het type H2 en een van het type H4, die qua vorm en datering binnen de typologie passen. In Bakel pasten twee van de tien boerderijen niet in de typologie. Ook komt het type H4 uit de MDS-typologie hier eerder voor dan gebruikelijk. In Sterksel zijn twee historische boerderijen onderzocht. De oudste complete plattegrond die bij beiden

vastgesteld kon worden stamt uit het begin van de 13^e eeuw en past in de Hallehuisgroep.

Hoewel meer onderzoek nodig is, kan dus gesteld worden dat de politieke structuren in het hertogdom geen invloed hadden op het dagelijks leven van de gewone mens en de neerslag daarvan in de materiele cultuur, weerspiegeld in de boerderijplattegronden.

Summary

From the beginning of the 13th century, the Duke of Brabant started his conquest in Northern-Brabant (Netherlands). He was very successful in getting noble lords and church properties under his authority. Nevertheless, some ‘heerlijkheden’, such as Geldrop, Boxtel, Bakel and Sterksel, remained in the possession of another ruler or religious institution and the Duke didn’t manage to exercise his authority here.

You may wonder if these different political structures really had impact on the daily life and material culture of ‘ordinary’ people. This can be examined in various ways. In this thesis I compared the development of the farmhouse-plans in the Duchy of Brabant with the farmhouse-plans of the ‘heerlijkheden’ that were not under his authority.

The farmhouse-plans found in Geldrop, Boxtel, Bakel and Sterksel were compared with the MDS-typology and the Hallehuisgroup. The MDS-typology is a typology of farmhouse-plans in the high Middle Ages, containing the types H0 up to H4, used as a standard for farmhouse-types in Brabant. Each type has its own characteristics and date. The Hallehuisgroup is a type of house which appears in Brabant from 1250, after the last type of the MDS-typology, H4, has disappeared.

Barely no difference was found between the farmhouse-plans from the case-studies and the MDS-typology and Hallehuisgroup. Two farms were found in Geldrop which can be attributed type H2 from MDS-typology in terms of shape and date. In Boxtel three farms were found, two of the H2 type and one of the H4 type, which also can be placed in the MDS-typology in terms of shape and date.

Some exceptions were found in Bakel. Two of the ten farmhouse-plans in Bakel didn’t fit in the MDS-typology. In addition, type H4 of the MDS-typology occurred here earlier than usual. Two historical farms were examined in Sterksel. The oldest, complete, plan dates from the earliest 13th century and fits in the Hallehuisgroup.

Although more research is needed, it can be stated that the political structures in de Duchy of Brabant did not have impact on the daily life and the material culture of the 'ordinary' people, reflected in de farmhouse-plans.

